

Analiza ponude i potencijala razvoja mračnog turizma u Europi i Republici Hrvatskoj

Lesković, Matej

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:891841>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Preddiplomski stručni studij

Poslovna ekonomija – smjer: Turističko poslovanje

**ANALIZA PONUDE I POTENCIJALA RAZVOJA MRAČNOG
TURIZMA U EUROPI I REPUBLICI HRVATSKOJ**

Završni rad

Student: Matej Lesković

JMBAG studenta: 0067608564

Mentor: prof. dr. sc. Josip Mikulić

Zagreb, 2022.

Matej Lesković

Ime i prezime studenta/ice

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj **završni rad** isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student:

U Zagrebu, 05.07.2022.

(potpis)

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Predmet i cilj rada	1
1.2. Struktura rada.....	1
2. Pojmovno određenje mračnog turizma.....	3
2.1. Vrste mračnog turizma.....	5
2.2. Motivacija u mračnom turizmu.....	7
2.3. Tipologija mračnog turizma.....	8
3. Mračni turizam u Hrvatskoj	9
3.1. Vukovar.....	14
3.2. Jasenovac.....	18
3.3. Goli otok	20
3.4. Muzeji	24
3.5. Dvorci.....	28
4. Mračni turizam u Europi	29
4.1. Auschwitz.....	31
4.2. Černobil.....	33
4.3. Transilvanija.....	35
4.4. Spinalonga.....	36
4.5. Pariške katakombe	38
5. Potencijali razvoja mračnog turizma u Hrvatskoj.....	39
5.1. Kringa.....	40
5.2. Dvorac Kerestinec	42
5.3. Sanatorij Brestovac	44
6. Potencijali razvoja mračnog turizma u Europi.....	45
6.1. Kapucinska kriptu u Brnu.....	46
6.2. Kapela od kostiju u Evori.....	47
6.3. Otok Poveglia u Italiji	48
7. Zaključak	49
8. Popis literature	52
9. Popis tablica, grafova i slika.....	53

1. Uvod

Tema ovog završnog rada je analiza ponude i potencijala razvoja mračnog turizma u Europi i Republici Hrvatskoj. Kroz cijeli rad biti će objašnjeno što je to mračni turizam i kako se dijeli te će kroz nekolicinu primjera u Europi i Republici Hrvatskoj biti prikazana ponuda mračnog turizma i njegov utjecaj. Mračni turizam najkraće se može definirati kao turizam koji uključuje obilaske mjesta stradanja, smrti ili velikih tragedija te okultnih lokaliteta. Prikazan je prijedlog mračnog turizma i njegove implikacije. Mračni turizam se jednostavno može definirati kao turizam koji uključuje posjete mjestima stradanja, smrti ili velike tragedije, kao i tajanstvenim mjestima. U Hrvatskoj se mračni turizam naziva memorijalni ili ratni turizam, koji je ujedno i najvažniji dio mračnog turizma općenito, a ovaj oblik turizma usko je vezan uz Drugi svjetski rat, te posebice Domovinski rat te u tom povijesnom kontekstu zapravo leži faktor uspjeha takve vrste turizma na našim prostorima.

1.1. Predmet i cilj rada

Predmet rada je mračni turizam i njegova prisutnost u Republici Hrvatskoj i Europi. Glavni cilj rada je analizirati ponudu mračnog turizma kroz nekoliko odabranih primjera u Republici Hrvatskoj te Europi i prikazati potencijal razvoja navedene vrste turizma. Sporedni ciljevi rada su opisivanje i definiranje vrsta mračnog turizma te istraživanje motivacije turista u mračnom turizmu.

1.2. Struktura rada

Ovaj završni rad podijeljen je u 9 velikih cjelina. Prva cjelina obuhvaća sam početak odnosno uvod u rad odnosno upoznaje nas sa predmetom i ciljem ovoga rada. U drugoj cjelini rad se bavi pojmovnim određenjem mračnog turizma te navodi vrste mračnog turizma, objašnjava motivaciju turista u mračnom turizmu i vodi nas kroz tipologiju mračnog turizma. Treća cjelina se bavi analizom mračnog turizma u Republici Hrvatskoj kroz primjere Vukovara, Jasenovca, Golog otoka, određenih muzeja i dvorca te nadnaravnih lokaliteta. Četvrta cjelina bavi se analizom mračnog turizma u Europi kroz primjere Auschwitz, Černobila, Transilvanije, Spinalonge i pariških katakombi. Peta cjelina bavi se potencijalom razvoja mračnog turizma u Republici Hrvatskoj prikazanog kroz nekoliko primjera neiskorištenih lokaliteta na kojima je moguće razviti mračni turizam, a u šestoj cjelini prikazuje se potencijal razvoja mračnog turizma u Europi. Sedma cjelina je sam zaključak ovog rada dok osma i deveta cjelina prikazuju popis literature odnosno tablica i slika korištenih u izradi ovog rada.

2. Pojmovno određenje mračnog turizma

Crni odnosno mračni turizam definiran je kao turizam koji uključuje putovanja na mjesta koje se povijesno povezuju sa smrću i tragedijama (Lennon, J., Foley, M. (2000)). Najčešća područja koja se povezuju sa mračnim turizmom su:

- mjesta masovne smrti,
- groblja i grobnice,
- bivši zatvori i kaznionice i
- mjesta na kojima su se desile velike prirodne katastrofe

Uz navedena područja među mračnim turistima također su popularni nadnaravni lokaliteti, lokacije gdje su umrli poznati i slavni te muzeji posvećeni mračnom turizmu ili velikim katastrofama u povijesti.

Iako je koncept mračnog turizma i njegovo proučavanje i istraživanje u znanstvenim krugovima relativno novo, možemo zaključiti kako prvi primjeri mračnog turizma sežu još u doba starog Rima i gladijatorskih borbi u Koloseumu, a u Rimu su se prvi put izvodile 264. pr. Kr (Liberati A. M. (2000.)). Također kao primjer mračnog turizma u prošlosti možemo uzeti javna pogubljenja. Javna pogubljenja su posebna stvar za ljude, čak u nekim slučajevima dovoljno govori činjenica da ljudi dolaze iz dalekih krajeva. Bilo da se radi o spaljivanju vještice na lomači ili vješanju lopova, interesi ljudi su isti (Patrichi, I. C. (2013.)). Danas sve više ljudi diljem svijeta koristi mračni turizam kao jedini razlog putovanja. Zagovornici takvih putovanja tvrde da se na mjestu katastrofa može mnogo naučiti kako bi u budućnosti mogli pametnije i kvalitetnije reagirati pa čak i izbjeći ponavljanje takvih situacija.

P.R. Stone (2009.) navodi se da mračni turizam obuhvaća 4 nijanse koje se mogu promatrati i kao sastavnice, a to su:

1. Crni turizam
2. Blijedi turizam
3. Siva turistička ponuda
4. Siva turistička potražnja

Crni turizam je čisti patološki turizam utemeljen na osobnoj fascinaciji smrću mnogobrojnih morbidnih pojedinaca, ponuđači odnosno stvaratelji ponude takve vrste turizma

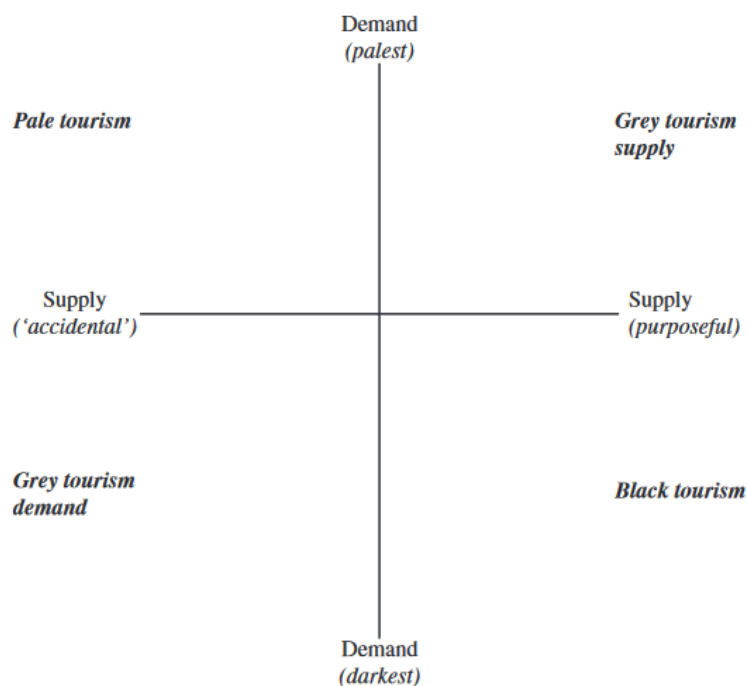
iskorištavaju tu osobnu fascinaciju smrću te izričito kreiraju ponudu usmjerenu prema takvim pojedincima.

Blijedi turizam odnosi se na turiste koji se malo zanimaju za temu smrti, oni posjećuju "slučajne" mračne turističke lokacije npr. grobove slavnih osoba koji nisu ciljno organizirani kao profitni lokaliteti.

Sivu turističku ponudu čine atrakcije osmišljene kako bi se iskoristila tema smrti poput muzeja ili spomenika te privlače turiste koji nemaju jaku motivaciju za putovanjem u svrhu isključivo mračnog turizma.

Siva turistička potražnja obuhvaća turiste koji su fascinirani smrću te posjećuju slučajna mjesta mračnog turizma. Na slici 1. prikazane su prethodno objašnjene nijanse.

Slika 1 Nijanse mračnog turizma

Izvor: Philip R. Stone: *The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism*, Bristol, 2009. dostupno na: https://works.bepress.com/philip_stone/2/

2.1. Vrste mračnog turizma

Mnogi vjeruju kako se mračni turizam sastoji od 2 komponente, odnosno od tanatoturizma i grief turizma odnosno turizma žalosti. „Grief“ turizam uključuje posjete prirodnim ili ljudskim prirodnim katastrofama, dok je turizam smrti mračni turizam koji dolazi od riječi "thanatos", što znači smrt, a „turisti smrti“ posjećuju samo mjesta povezana s nasilnom smrću u ratu

S druge strane doktor B. Rabotić (2013.) u svojoj knjizi *Selektivni oblici turizma* uz mračni turizam veže i pojmove poput „turizam crnih točaka“ (black spots tourism) i „morbidni turizam“ (morbid tourism) (Rabotić, B. (2013.)). Turizam crnih točaka odnosno black spots tourism prvi spominje Rojek (1993.) i objašnjava ga kao komercijalni odnosno turistički razvoj grobnih mjesta i mjesta na kojima su poznate osobe ili veliki broj ljudi susrelo s iznenadnom i nasilnom smrću (Rojek, C. (1993.)). Rojek svoju analizu započinje osvrtom na horde posjetitelja koji hrle na mjesta katastrofa, kao što su obale Zeebruggea 1987. nakon prevrtanje trajekta Herald of Free Enterprise i Lockerbie u Škotskoj na mjesto pada Pan Am 103 1988 godine. Kasnije nastavlja pričati o tri različita primjera crnih točaka - svakodnevno hodočašće na mjesto gdje je James Dean poginuo u automobilskoj nesreći 1955. godine, godišnje bdijenje uz svijeće u spomen na Elvisa Presleya u Gracelandu u Tennesseeju i obilježavanje godišnjice atentata na JFK-a u Dallasu, Teksas. Sam sprovod JFK-a privukao preko 250 tisuća ljudi te iako se taj tragičan događaj ne smatra kao turistička atrakcija, može se pretpostaviti da je određen broj ljudi došao iz svojih mračnih i izopačenih potreba, što ga čini jednim dijelom i faktorom mračnog turizma. Na slici 2 prikazan je sprovod JFK-a te je moguće vidjeti samo mali dio ljudi koji su prisustvovali toj ceremoniji.

Slika 2 Sprovod JFK-a

Izvor: Washington region's public media and NPR member station, dostupno na: <https://dcist.com/story/13/11/22/photos-the-funeral-of-president-joh/>

Morbidni turizam odnosno morbid tourism prvi put spominje Thomas Bloom 2000. godine i definira ga s jedne strane kao turizam koji se fokusira na iznenadnu smrt i koji brzo privlači veliki broj ljudi i, s druge strane kao 'umjetan turizam vezan uz morbiditet usmjeren na privlačnost (Blom, T (2000.)). Tom definicijom koncept mračnog turizma odjednom postaje kompleksniji zbog postojanja više razina privlačnosti morbidnog turizma turistima. Prva razina podrazumijeva neposrednost i spontanost senzacijskog turizma do mjesta smrti i katastrofe te se može objasniti na primjeru namjernih posjeta organiziranim mjestima ili događajima vezanima uz bližu i/ili dalju povijest morbidne pojave. Druga razina podrazumijeva da postoji razlika između namjerno strukturirane atrakcije ili iskustva koja tumače ili rekreiraju događaje ili djela povezanih sa smrću i slučajnih mjesta. Treća razina tumači da je nejasno u kojoj je mjeri interes za smrt dominantan motiv za posjet mračnim atrakcijama. Na slici 3. može se vidjeti primjer namjerno strukturirane atrakcije odnosno mauzoleja izgrađenog s namjerom da turisti dolaze odati počast takozvanom Velikom Ocu Vijetnamske nacije odnosno prvom premijeru i predsjedniku Demokratske Republike Vijetnam.

Slika 3 Mauzolej Ho Chi Minh

Izvor: The Gone Goat: Dark Tourism Sites, dostupno na: <https://www.thegonegoat.com/inspiration-and-tips/dark-tourism-sites-why-visit-grim-destinations>

Iz prethodno navedenih podjela moguće je zaključiti kako je mračni turizam moguće podijeliti na mnogo kategorija, sastavnica, sfera, smjerova itd. ali na kraju je svima zajedničko to da privlače turiste više ili manje motivirane smrću, patnjom ili velikim katastrofama.

2.2. Motivacija u mračnom turizmu

Kako bi se što bolje shvatila pojava mračnog turizma veoma je važno shvatiti motivaciju u mračnom turizmu odnosno što točno pokreće ljude da posjećuju lokalitete velikih tragedija, ratnih stradanja, prirodnih katastrofa i svega ostaloga što se podrazumijeva pod mračnim turizmom. Profesor Oliver Kesar (2021.) prilikom svog predavanja na temu mračnog turizma u sklopu kolegija Specifični oblici turizma navodi kako je zajednički nazivnik u svim mračnim turističkim kretanjima čovječanstva, vrijednost ljudskog života treba povremeno preispitivati, a osim toga, oni koji posjećuju mjesta ljudske tragedije moraju biti zahvalni za sreću i mir svog života, za vlastitu egzistenciju i za njihove žrtve (osobito nevine) i suosjećanje za žive koji su stradali uslijed tragedije koja se dogodila. Profesor Kesar zatim zaključuje kako glavni izvori motivacije za mračni turizam su obrazovanje i empatija, no mnogi se istraživači slažu da je motivacija za mračni turizam višedimenzionalna, a baš ta višedimenzionalnost čini najvažniju razliku između mračnog turizma i drugih oblika turizma.

Višedimenzionalnost motivacije za posjetom lokaliteta s mračnom prošlošću ogleda se u različitosti:

- poimanja tragedije kao takve,
- psiholoških stanja posjetitelja,
- unutrašnjih poriva za posjetom lokaliteta,
- stavova o okolnostima u kojima je tragedija nastala,
- stajališta s koji se promatra tragedija i
- osobne uključenosti u onome što se posjećuje

Iz toga se može zaključiti da sudionici odnosno posjetitelji mračnog turizma na svojim putovanjima traže iskustva temeljena na stvarnosti i autentičnosti, a dok jedni tragediju vide kao nešto što se događa drugima, drugi vide tragediju kao lekciju koju treba naučiti i koju prvo treba razumjeti kako bi potaknuli pozitivnu promjenu te zaključujemo kako se tragične situacije mogu izbjeći, a u mnogim slučajevima, ako znamo uzroke i posljedice tragedije.

U najnovijoj empirijskoj studiji o motivaciji turista za mračni turizam, grupa autora (Biran i sur., 2011.) na primjeru Auschwitza identificirala je četiri različita motivacijska čimbenika. Prvi čimbenik odnosi se na potrebu da turisti posjećuju mjesto kako bi se uvjerali i mogli shvatiti da se tako ozbiljan zločin može dogoditi. Drugi čimbenik izražava potrebu turista za potpunijim informiranjem o zločinima Drugog svjetskog rata i Auschwitza, te razmjerima rata i njegova utjecaja. Treći čimbenik se odnosi na motive koji su u vezi sa samim mjestom kao simbolom morbidnog turizma. Četvrti faktor je emocionalni doživljaj naslijeđa koji se sastoji

od motivacija povezanih s osobnim željama pojedinca da ostvari dodir ili kontakt s predmetima njegovog povijesnog naslijeđa, što rezultira emocijama. Autori zaključuju da rezultati njihovog istraživanja pokazuju kako su motivi posjete Auschwitzu slični motivima obilaska bilo koje atrakcije kulturne baštine što dovodi do zaključka kako je u mnogočemu motivacija turista u mračnom turizmu istovjetna motivacijama drugih vrsta turista, ali se zbog svoje višedimenzionalnosti mračni turizam razlikuje od drugih specifičnih vrsta turizma.

2.3. Tipologija u mračnom turizmu

Općenito, tipologiju možemo definirati kao dio znanstvene discipline koji predmete i pojave sličnih domena dijeli po vrsti, odnosno po sličnosti kompleksa značajki. Tipologija se pojavljuje u svim znanostima i područjima života, pa tako u biologiji tipologija je grana koja proučava glavne tipove na koje se mogu razvrstati jedinke neke vrste, u psihologiji to je pokušaj klasificiranja ljudi u različite tipove, u tradicionalnoj povijesti književnosti to je način razvrstavanja književnih fenomena na osnovi analogija, a u mračnom turizmu to je svojevrsno diferenciranje zainteresiranosti samih turista za tu vrstu turizma. Prvu tipologiju u mračnom turizmu i onu najpoznatiju napisao je Stone (2006.) koja se sastoji od spektra različitih nijansi mračnog turizma poredanih od najmračnijih do najsvjetlijih.

Slika 4 Spektar mračnog turizma

Izvor: preuzeto u cijelosti (Stone, 2006: 151, navedeno u Rabotić, 2013: 230)

Najmračniju stranu ovoga spektra predstavljaju mjesta smrti i patnje koja su okarakterizirana sa visokim političkim utjecajem i ideologijom te su edukativno orijentirana i od velike su povijesne važnosti. To su atrakcije visoke autentičnosti lokacije i interpretacije proizvoda, vremenski su bliska događaju, nisu namjerno kreirana i imaju slabo razvijenu turističku infrastrukturu. S druge strane, najsvjetliji spektar čine mjesta koja su povezana sa smrću i patnjom te su okarakterizirani sa niskim odnosno slabim političkim i ideološkim utjecajem. To su atrakcije koje su zabavnog karaktera utemeljene na komercijalizaciji smrti i patnje, nemaju autentičnu interpretaciju i lokaciju proizvoda, vremenski su udaljeni od događaja koji iskorištavaju a kreirana su namjerno sa svrhom iskorištavanja i financijskog obogaćivanja događaja te imaju veoma razvijenu turističku infrastrukturu. Na temelju spektra prikazanog na slici 4, Stone predlaže tipologiju 7 izvora ponude mračnih atrakcija, rangiranih od najsvjetlijih prema najtamnijim:

- a) Tematski parkovi mračnog turizma – komercijalne i zabavne atrakcije (najčešće producenstskih kuća) koje su zabavnog i informativnog karaktera, a njihov proizvod na temu smrti je „pročišćen“ i socijalno prihvatljiv te se percipira kao neautentičan te imaju razvijenu turističku infrastrukturu.
- b) Mračne izložbe – nudi teme koje prikazuju tragediju, smrti ili pogiblju na konkretan odnosno specifičan način, često izvan mjesta gdje se tragedija ili patnja događa, a izložci s mračnim temama često nude turističke ponude na temu smrti za uspomenu i edukaciju posjetitelja.
- c) Tamnice i zatvori – obuhvaćaju mjesta prošlosti, gdje posjetitelji mogu iz prve ruke saznati kako su politički zatvorenici i drugi kriminalci procesuirani i pogubljeni, te predstavljaju kako su kriminalci kažnjavani u prošlosti, a posjetiteljima pružaju kombinaciju zabave i edukacije.
- d) Groblja – mjesta koja traže da poštuju mjesto mrtvih i privuku posjetitelje svojom poviješću, znamenitostima i arhitekturom.
- e) „Svetilišta“ – namjenski izgrađena mjesta i objekti za vjerske i svjetovne odnose prema mrtvima. Često se javljaju spontano, npr. u obiteljima ili situacijama kada štovatelji mrtvih pale svijeće i ostavljaju cvijeće tamo gdje su mrtvi umrli.
- f) Mjesta ratnih sukoba – ratom obilježeno mjesto na kojem su izgrađeni spomen-obilježja i drugi objekti za smještaj velikog broja turista
- g) Mjesta genocida – povijesna mjesta i građevine namjenski građene za masovne namjene ubojstva, a uključuje jasno objašnjenje različitih oblika smrti

3. Mračni turizam u Hrvatskoj

Dobro poznata činjenica je da je Republika Hrvatska zemlja sa jakim i veoma razvijenim turizmom te da on čini glavninu prihoda. Problem sa turizmom u RH je taj što iako ima puno potencijala za različite vrste turizma poput kulturnog, povijesnog, manifestacijskog i nekih specifičnih vrsta među koje se može uvrstiti i mračni turizam, naglasak se stavlja na ljetovališni i odmorišni turizam te se sav interes koncentrira u Dalmaciji i na obali dok ostali dijelovi Hrvatske izuzevši Zagreb ostaju zakinuti po pitanju promoviranja i razvijanja turizma. Hrvatska je zemlja burne povijesti koja je prožeta mnogim društvenim i političkim sukobima koja su često prerasla u ratne sukobe i progonstva. Ti ratni sukobi rezultirali su velikim uništavanjima, a o razmjeru tih uništavanja priča doktor znanosti Metod Šuligoj koji u svom znanstvenom članku pod nazivom *Memories of war and warfare tourism in Croatia* daje podatke kako je tijekom rata uništeno ili oštećeno 15% stambenih jedinica, 2.423 objekata kulturne baštine, 334 škole, bolnice i prometna infrastruktura što je u velikoj mjeri onemogućilo razvoj oštećenih gradova kako u gospodarskom tako i u turističkom smislu.

Ratna razaranja, stradanja i patnja koja je njime uzrokovana imaju velik utjecaj na ponudu mračnog turizma u Republici Hrvatskoj te se tako danas u Hrvatskoj nalazi velik broj memorijalnih lokaliteta na kojima se iskazuje kako individualna tako i kolektivna empatija te oplakuju stradali, a većinu turističke ponude čine očuvane srednjovjekovne stare gradske jezgre (npr. Šibenika), zidine (npr. Dubrovnika), tvrđave (npr. Kninska), povijesno-scenski spektakli (npr. Sinjska alka ili Dani vitezova vranskih u Vrani), te su tu aktualni i pojedini lokaliteti ili pak cijeli gradovi.

Svrha ovog rada je naglasiti kako Hrvatska ima veliki potencijal mračnog turizma što će biti detaljnije objašnjeno kroz primjere grada heroja Vukovara, koncentracijskog logora Jasenovca, političkog logora Goli otok, nekolicine muzeja koji se direktno ili indirektno povezuju sa mračnim turizmom te dvoraca sa mračnom prošlošću ili povijesnom važnošću.

3.1. Vukovar

Vukovar je grad smješten u sjeveroistočnom djelu Republike Hrvatske i najveća je hrvatska riječna luka na Dunavu, u hrvatskom dijelu Srijema te je sjedište Vukovarsko-srijemske županije. Nalazi se na ušću rijeke Vuke u Dunav. Grad je podijeljen na 2 dijela odnosno na istočni i zapadni dio grada. Istočni dio grada - antički dio nalazi se na desnoj obali rijeke Vuke, na obroncima Vukovarskog polja i na visokoj obali Dunava. Zapadni dio grada - Novi Vukovar s naseljem Borovo smješten je u nizini na lijevoj obali rijeke Vuke. Vukovar graniči na Dunavu s Vojvodinom odnosno Republikom Srbijom¹.

Osamostaljenjem Republike Hrvatske 1991. godine Srbija je izvršila otvorenu agresiju na Vukovar i Hrvatsku i počeo je rat, ono što nazivamo Domovinskim ratom. Nakon što je većina srpskog stanovništva pobjegla iz grada, započela je bitka za Vukovar, a Hrvatska vojska branila je grad od vojske JNA, srbočetničkih i drugih paravojnih snaga, te brojčano i tehnički nadmoćnije srpske vojske. Srpsko granatiranje sravnilo je grad sa zemljom. Nakon tri mjeseca intenzivnih borbi, Vukovar je 18. studenog 1991. pao u srpske ruke. Posljedice su bile strašne, veliki broj žrtava i objekata je uništen, a ukupan broj poginulih vojnika HV-a procjenjuje se na oko 2500, od čega je oko 900 poginulo u borbama u Vukovaru, oko 600 nakon pada grada i još 1000 na širem području Vukovara (prema podacima koje je 2006. godine objavilo Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija RH, a koje su prikupili vukovarski branitelji, Hrvatska je u samom gradu izgubila 879 vojnika i 777 ranjenih.) U okupiranom gradu kasnije je bilo oko 7.000 ljudi, civila i vojnika. poginuo u srpskom logoru. Ubijeno je oko 1000 civila, uključujući 86 djece, najmlađe od samo 6 mjeseci. Ozlijeđeno je 2.500 ljudi, od kojih 570 trajnih invalida. 858 djece izgubilo je jednog ili oba roditelja². Pregovori za povratak Vukovara pod hrvatsku vlast započeli su nakon oslobođenja ostatka Hrvatske 1995. godine. Lokalna samouprava Vukovar profunkcionirala je sredinom 1997. godine. Podunavlje Hrvatske mirno je ponovno uključeno u Republiku Hrvatsku 15. siječnja 1998. godine. Od tada se aktivno radi na obnovi grada i povratku i pomirenju svih stanovnika, kao i oživljavanju kulture urbanog života.

¹ Web stranica Grada Vukovara

² Web stranica Udruge veterana SJP Alfa Zagreb

Kako bi se izrazila svojevrsna zahvalnost i poštivanje prema svima onima koji su izgubili svoj život u Vukovaru na području grada postoji mnogo spomena na sjećanje žrtava, obitelji tih žrtava i svih onih koji su stali u obranu grada a samim time i Republike Hrvatske. Kao posljedica tih spomena u gradu heroju tako je nastao veoma jak memorijalni turizam, a najposjećenija i najbitnija mjesta ove vrste turizma u Vukovaru su: Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, Spomen-obilježje Ovčara, Spomen-područje - vukovarska bolnica, Spomen-obilježje hrvatskih branitelja na Trpinjskoj cesti, Veliki bijeli križ na ušću Vuke u Dunav, groblje bugarske vojske, Spomen park Dudik i Vukovarski vodotoranj.

Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata u Vukovaru nastalo je 1998. godine nakon otkrića najveće masovne grobnice u Hrvatskoj. Nakon prestanka organizirane obrane grada i nakon prevladavanja agresora tijela pokojnika su prevezena van grada kako bi bila pokopana u jamu u blizini gradskog groblja. Završetkom mirne reintegracije 1998. godine s lokaliteta je ekshumirano 938 tijela, a danas se na mjestu masovne grobnice u spomen na svaku žrtvu nalazi 938 bijelih mramornih križeva. U blizini masovne grobnice nalazi se spomen groblje koje se dijeli na aleje u kojima su pokopani branitelji, civilne žrtve, pokojni hrvatski ratni ranjenici i njihove obitelji dok se u središnjem djelu groblja nalazi spomenik od bronce čija visina iznosi četiri metra te u čijem središtu se nalazi „zračni“ križ i vječni plamen kao simbol vječnog sjećanja i zahvalnosti. Na slici 5 vidljiv je spomenik te dio bijelih mramornih križeva.

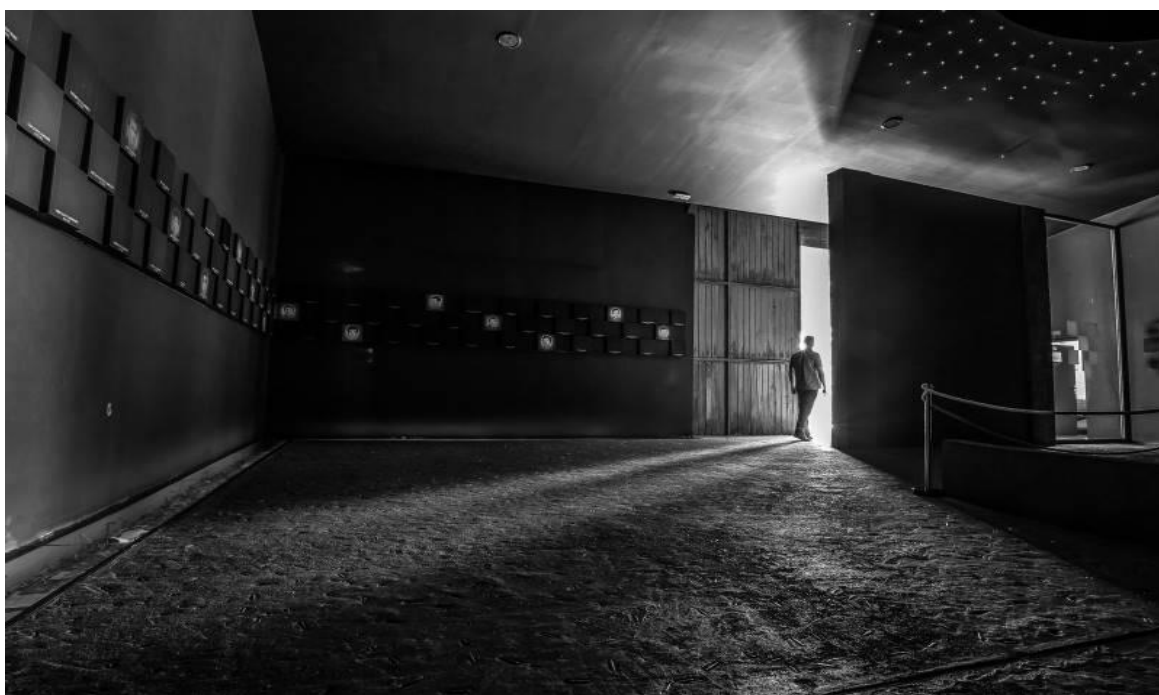
Slika 5 Spomenik i mramorni križevi

Izvor: Web stranica Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar, dostupno na: <https://www.mcdrvu.hr/>

Spomen obilježje Ovčara, smješteno 5 kilometara jugoistočno od grada, u povijesti je zapamćeno kao najgnusniji zločin Domovinskog rata. Hangar koji se tu nalazio i služio kao skladište poljoprivrednih strojeva pretvoren je u rujnu 1991. godine u logor za nesrpsko stanovništvo u gradu i okolici, gdje su svi dovedeni mučeni, premlaćivani i ponižavani svakoga dana. Najbrutalniji čin dogodio se 20. studenoga, kada je više od 260 hrvatskih branitelja i civila iz vukovarske bolnice odvedeno u hangar, po dolasku su im oduzeti svi dokumenti, imovina i dragocjenosti, a njih je 200 pogubljeno i pokopano. Danas se na nekadašnjem mjestu hangara nalazi Spomen obilježje Ovčara koje čuva sjećanje i odaje počast svima koji su tu ranjeni, mučeni ili ubijeni. Slika 6 prikazuje unutrašnjost spomen doma Ovčara.

Slika 6 Unutrašnjost spomen doma Ovčara

Izvor: Web stranica Turističke zajednice grada Vukovara, dostupno na: <https://turizamvukovar.hr/>

Bolnica grada Vukovara odnosno poznatije zvana Vukovarska bolnica osnovana je 1939. godine kao bolnica časnih sestara Svetog Križa i sastojala se od internističke i kirurške djelatnosti³. 02.05.1991. godine u zbrinjavanju ranjenika u Borovu selu uključene su službe Hitne pomoći Doma zdravlja Vukovar, a u srpnju je formirana ratna operacijska dvorana opremljena nuklearnim skloništem, 15. kolovoza 1991. i 24. kolovoza 1991. na bolnicu su počele padati prve granate te je bolnica bila na meti napada zrakoplova. Podatci kažu kako je do 20. studenog 1991. godine bolnica zbrinula oko 4000 ranjenika, od kojih je 2250

³ Web stranica Nacionalne memorijalne bolnice Vukovar

podvrgnuto dugotrajnim operacijama, a sve to dok je na bolnicu svakodnevno padalo oko 700 granata. Liječnici i ostalo osoblje radili su danonoćno u vrlo teškim uvjetima bez adekvatnih lijekova, higijenskog i drugog materijala, struje, hrane i vode. Nakon 20.11.1991. Na Ovčaru je odvedeno i pogubljeno preko 200 ranjenika i bolesnika, uključujući 18 članova bolničkog osoblja. Prije početka rata bolnica je brojala 1040 zaposlenika, a do kraja rata u bolnici je ostalo 350 zaposlenika. Nakon okupacije većina liječnika i osoblja srpske nacionalnosti su ostali u Vukovaru, dok je 250 djelatnika nakon tortura prognano u slobodne dijelove Hrvatske. Danas je u podrumu same bolnice uz stručno vodstvo moguće vidjeti multimedijску prezentaciju o samoj bolnici tijekom opsade grada i vjernu i točnu rekonstrukciju podruma tijekom same opsade. Na slici 7 vidljivo je stanje Vukovarske bolnice tijekom opsade grada.

Slika 7 Vukovarska bolnica tijekom opsade

Izvor: Web stranica Nacionalne memorijalne bolnice Vukovar; foto album, dostupno na <http://www.ob-vukovar.hr/foto-album.htm>

Vukovarski vodotoranj danas je svima prepoznatljiv kao simbol stradanja i otpora grada i naroda tijekom Domovinskog rata. Vukovarski vodotoranj stoji još danas kao simbol opsade Vukovara, koja je trajala tri mjeseca i upravo zato je stekao simbol otpora i hrabrosti hrvatskih branitelja. Danas se često naziva nijemim svjedokom radi svega što je prošao u tadašnjem Domovinskom ratu. Bio je najčešća meta neprijateljskih projektila te je bio gađan

sa svih strana i tako zadobio oko 640⁴ izravnih pogodaka i usprkos tome ostao je stajati ponosno. Ono što je mnogima u cijeloj ratnoj priči fascinantno detalj je i sama Hrvatska zastava koja se vijorila na vrhu tornja svakoga dana dok je trajala opsada. Za ovu priču bila su zaslužna dva branitelja Ivica Ivanik i Hrvoje Džalto koji su se svaku noć penjali na vrh oštećenog vodotoranja kako bi postavili novu zastavu i tako davali do znanja građanima Vukovara da će sve biti u redu. Tako je vodotoranj u vrijeme rata postao simbolika nade i otpora te utjehe i suosjećanja, a danas ostaje kao podsjetnik na snagu i jedinstvo te kao uspomena i znak sjećanja. Slika 8. prikazuje stanje vodotoranja nakon rata i prije obnove.

Slika 8 Vukovarski vodotoranj nakon rata

Izvor: Web stranica Dalmatinski portal, dostupno na: <https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/pet-prica-o-vukovaru-koje-trebate-procitati-zapamtiti-cete-ih---/115905>

Iz turističke zajednice grada Vukovara navode kako je 2021. godine grad posjetilo više od 11,5 tisuća gostiju te da je ostvareno 27,5 tisuća noćenja. U 2021. otvoreno je i šest novih smještajnih objekata, pa ih je danas u Vukovaru ukupno 52 s više od 1.040 kreveta⁵. Iz prikazanih brojki moguće je zaključiti kako turizam u Vukovaru unatoč pandemiji i narušenim mogućnostima putovanja i dalje raste i čini dobar dio prihoda gradu, a samim time može se povući zaključak kako mračni turizam igra važnu ulogu u ostvarenju prihoda, ali i u sferi educiranja i informiranja turista i stanovništva te očuvanja uspomena i odavanja počasti svim žrtvama i stradalima u toj velikoj tragediji.

⁴ Web stranica Vukovarski vodotoranj

⁵ Web stranica Večernjeg lista

3.2. Jasenovac

Koncentracijski logor Jasenovac bio je prvi sustavno izgrađivani logorski kompleks (i sabirni i prolazni i radni) na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske, jedini koji je neprekidno djelovao kroz cijelo vrijeme njena postojanja, najveći po prostoru koji je zauzimao, po broju logoraša koji su kroz njega prošli i po broju žrtava koje su u njemu stradale (Mataušić, N. (2000)). Osnovan je u ljeto 1941. godine nedaleko od mjesta Jasenovac, a bio je mjesto zatočenja, prisilnog rada i likvidacija velikog broja Srba, Židova, Roma i Hrvata, kao i svih drugih protivnika ustaškog režima. Na slici 9 vidljiv je ulaz u sam koncentracijski logor.

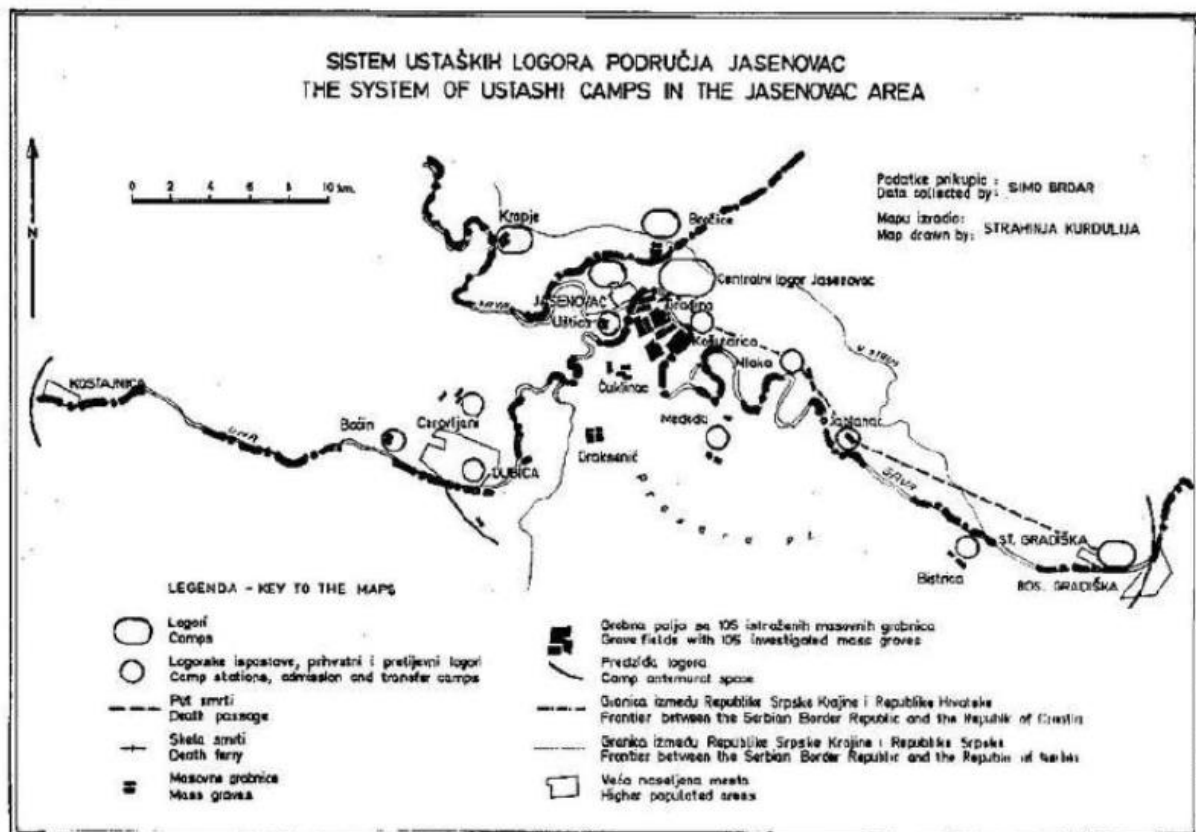
Slika 9 Ulaz u logor Jasenovac

Izvor: Web stranica Portal Hrvatskog kulturnog vijeća, dostupno na: <https://www.hkv.hr/vijesti/hrvatska/2459-koncentracijski-logor-jasenovac.html>

Logor se sastojao od 5 logorskih jedinica osnovanih u blizini samog mjesta Jasenovac, a te jedinice su bile: Logor I (Bročice), Logor II (Krapje), Logor III - Ciglana Jasenovac, Logor IV - Kožara i Logor V - Stara Gradiška od kojih je najveći bio logor Ciglana odnosno logor broj 3. Područje cijelog logora prostiralo se na područje od 210 km² s obje strane rijeka Save i Une. Slika 10 prikazuje područje logora Jasenovac.

Slika 10 Sustav logora Jasenovac

Izvor: Web stranica Spomen područje Jasenovac, dostupno na: <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5345#breadCrumbs>

Kao što je prethodno navedeno logor Jasenovac nije bio samo koncentracijski već je istovremeno bio i prolazni, radni, kažnjenički i vojni logor. Sabirni odnosno koncentracijski jer su muškarci, žene i djeca iz cijele NDH slani ovamo, privremeno, jer je dio zatočenika odatle poslan na prisilni rad u Njemačku i druge koncentracijske logore u okupiranoj Europi, radni zato što je poznat kao "najveća tvornica" u NDH, te he osiguravao besplatnu radnu snagu, kažnjenički te zarobljenički i vojni zato što su u njega zatvarani sudski osuđivani, zarobljeni i vojno zatvarani pripadnici gerilskih i narodnooslobodilačkih pokreta, te domobrani i četnici. Podaci dostupni na web stranici memorijala Jasenovac pokazuju da je logor "napravio" 83.145 žrtava, od čega je, prema podacima, ubijeno 39.570 muškaraca, 23.474 žena i 20.101 dijete.⁶ U tablici 1. prikazana je struktura žrtava prema narodnosti i spolu te obuhvaća 8 najzastupljenijih narodnosti žrtava.

⁶ Spomen područje Jasenovac Memorial site, Jasenovac, 2006

Tablica 1 Pregled žrtava prema narodnosti i spolu

Narodnost	Djeca	Muškarci	Žene	Ukupno
Srbi	12683	21738	13206	47627
Romi	5608	5688	4877	16173
Židovi	1601	7762	3753	13116
Hrvati	140	2866	1249	4255
Muslimani	52	897	179	1128
Slovinci	6	195	65	266
Česi	2	96	16	114
Slovaci	1	92	13	106

Izvor: izrada autora, podatci prikupljeni sa Web stranice Spomen područje Jasenovac Memorial site, Jasenovac, 2006

Ukupan broj žrtava iznosi 83145 te je iz prikazane tablice moguće zaključiti kako je najviše poginulih Srba odnsono čak 57,28% od ukupnog broja poginulih, a iza njih slijede Romi sa 19,45% te Židovi sa 15,77% poginulih, dok Hrvati čine 5,12% poginulih.

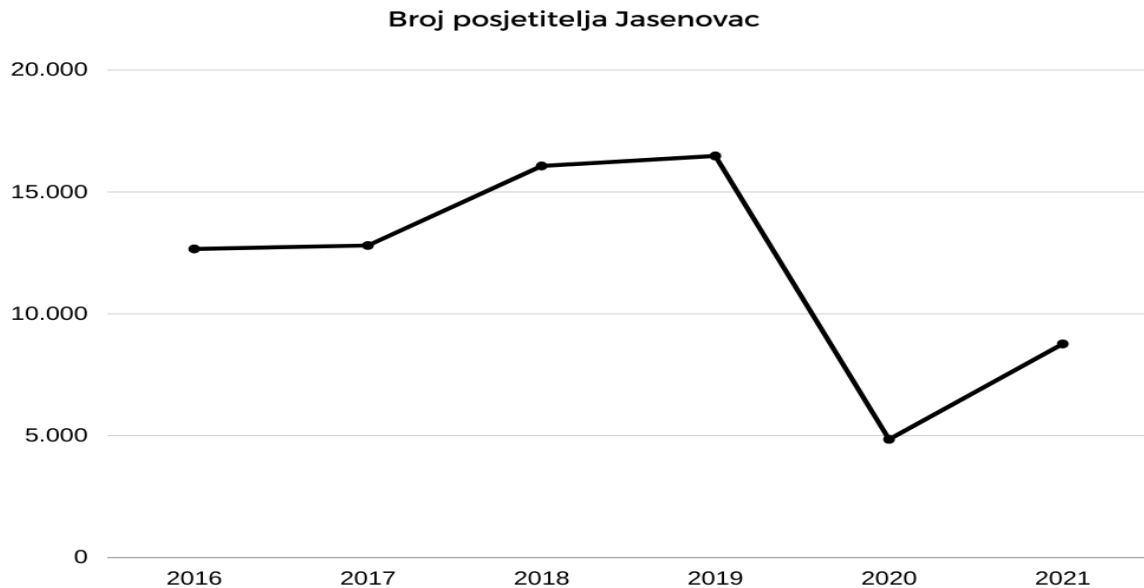
U spomen na žrtve stradale u logoru Jasenovac 1966. godine izgrađen je spomenik Cvijet na prostoru bivšeg logora III odnosno Ciglane koji simbolizira znak vječne obnove – građevina je okrenuta dvojno – kapelicom u smjeru žrtava iz kojih nalazi razlog svoh postojanja i vrhom u obliku obrnute kupole – prema svjetlosti i suncu. Simbolično, uz uži prostor logora III Ciglana Jasenovac 1968. godine otvorena je Spomen dvorana Spomen-područja Jasenovac u skladu sa životom i slobodom. U stalnom muzejskom postavu Spomen-područja Jasenovac fokus je na osobnoj sudbini pojedinaca u kontekstu masovnog kriminala, kako bi se posjetitelji potaknuli na razvijanje simpatičnog i kritičkog stava prema kriminalu i nasilju općenito. Memorijalni muzej čuva i prikazuje građu vezanu uz logor Jasenovac i logoraše iz sustava logora Jasenovac.⁷

Spomen područje Jasenovac posjetitelje privlači primarno iz čiste povijesne i edukativne vrijednosti koju samo po sebi nudi svima onima koji žele izraziti svoju zahvalnost i sućut svima stradalima te njihovim obiteljima. Kroz organiziranja školskih i drugih izleta te učenja o tragičnim događajima podiže se svijest i informiranost ljudi o važnosti očuvanja sjećanja i odavanja počasti što tvori podlogu za stvaranje baze posjetitelja i privlačenje svih vrsta turista.

⁷ Spomen područje Jasenovac Memorial site, Jasenovac, 2006

Graf 1 prikazuje broj posjetitelja u Jasenovcu prikazan kroz razdoblje od 5 godina.

Graf 1 Broj posjetitelja JUSP Jasenovac

Izvor: izrada autora na temelju prikupljenih podataka sa Web stranice JUSP Jasenovac, dostupno na: <https://jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5019>

Iz prikazanog grafa moguće je vidjeti kako je Spomen područje Jasenovac veoma atraktivno i primamljivo turistima koji putuju radi mračnog i ostalih vrsta turizma te može generirati dobar prihod, a ujedno i informirati posjetitelje o povijesnim događajima i katastrofama što je jedan od najvažnijih aspekata mračnog turizma. U 2016. godini JUSP Jasenovac posjetilo je 12 661 posjetitelja, od toga ukupno 7 297 posjetitelja bilo je iz Hrvatske, a 5 364 iz stranih država. U 2017. i 2018. godini raste broj posjetitelja, a uzlazni trend nastavlja se sve do rekordne 2019. godine kada je JUSP Jasenovac posjetilo ukupno 16 476 posjetitelja od čega je ukupno 8 490 posjetitelja bilo je iz Hrvatske, a 7 986 iz stranih država. Nažalost 2020. godine pada broj posjetitelja, a taj pad uzrokovan je pandemijom COVID 19 virusa te je u 2020. godini JUSP Jasenovac posjetio ukupno 4 851 posjetitelj od čega je ukupno 3632 posjetitelja bilo iz Hrvatske, a 1219 iz stranih država. Pozitivno je što 2021. godine opet uočavamo rast broja posjetitelja i to za 45% više u odnosu na prethodnu godinu te je tako prošle godine JUSP Jasenovac posjetilo 8768 posjetitelja, a tog broja ukupno 5289 posjetitelja bilo je iz Hrvatske te 3479 iz stranih država.

3.3. Goli otok

Politički logor Goli otok, zloglasni koncentracijski logor za političke zatvorenike na istoimenom otoku u Jugoslaviji, osnovan je 1949. godine po nalogu Komunističke partije i državnog vrha u sklopu opsežne "čistke" komunističkih redova nakon rezolucije Informbiroa, a izabran je zato što je bio nenaseljen i sa njega nije moguće pobjeći.

Sukob između Tita i 'informbiroovaca' doveo je do osnivanja ženskog zatvora na Sv. Grguru te muškim zatvorom na Golom otoku gdje je 40 godina bilo zatvoreno i mučeno oko 16.100 ljudi, od kojih su 94% bili muškarci, a 6% žene. Od 1948. do 1958. otoci i infrastruktura oba zatvora bili su mjesta okrutnog "preodgoja" osuđenika, prije nego što su naposljetku zatvoreni i napušteni 1988. godine. Udruga Goli otok "Ante Zemljar" smještena u gradu Zagrebu i grad Lopar pokrenuli su akciju za izgradnju spomen-područja Goli otok 2004. godine, a u tu svrhu ekipa Riječkog multimedijalnog centra snimila je nekoliko dokumentarnih filmova tijekom "lutanja" po otoku.

Slika 11 Zatvorske zgrade na prostoru nekadašnjeg logora

Izvor: Web stranica Enciklopedija.hr,

Prema neimenovanom izvoru, Goli otok dnevno posjeti oko 1.200 turista tijekom ljetnih mjeseci koji najčešće stižu u organiziranim grupama, najčešće iz Lopara, ali mnogo je i onih koji u posjet otoku dolaze u vlastitom aranžmanu (Brajčić, S. (2012.)).

Uzevši u obzir da ne postoji sustav statističkog praćenja broja posjetitelja Golom otoku, moguće je napraviti procjenu mogućeg broja turista na temelju broja turista općine Lopar kojoj administrativno pripada Goli otok. Graf 2 prikazuje broj posjetitelja općine Lopar u razdoblju od 2016. do 2020. godine za koje su dostupni podatci.

Graf 2 Posjetitelji općine Lopar

Izvor: izrada autora prema podacima prikupljenim na web stranici Državnog zavoda za statistiku, dostupno na: <https://dzs.gov.hr/>

Iz podataka Državnog zavoda za statistiku vidljivo je kako je broj posjetitelja općine Lopar polagano rastao počevši od 2016. godine kada je on iznosio oko 89 000 dolazaka turista. Rast broja posjetitelja nastavio se laganim tempom 2017. godine te 2018. godine, a jak porast broja turista desio se 2019. godine kada je iznosio rekordnih 139 000 turističkih dolazaka. Uzrokovano epidemijom COVID 19 virusa broj posjetitelja pada u 2020. godini te tada iznosi oko 80 000 turističkih dolazaka.

Na temelju prikazanih brojki posjetitelja općine Lopar moguće je zaključiti kako će velik dio tih turista također posjetiti i sam politički logor Goli otok zbog njegove povijesne priče i značenja. Ta činjenica otvara mogućnosti razvoja turizma na samome otoku kroz organiziranje turističko-informativnih tura i izleta na otok i u sam Logor te može značajno doprinjeti stvaranju prihoda i informiranju i osvještavanju posjetitelja.

3.4. Muzeji

Muzeji imaju važnu ulogu u očuvanju povijesti, obrazovanju stanovništva odnosno posjetitelja te održavanja uspomene na važne događaje, osobe, tragedije, pobjede i slično. Velik dio ponude mračnog turizma u Republici Hrvatskoj čine i muzeji. Najveći muzeji koji se povezuju sa mračnim turizmom u RH su Muzej Domovinskog rata Karlovac-Turanj i Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar te jedan koji svojom tematikom odskaka od ostalih, a to je Tortureum odnosno Muzej torture u Zagrebu.

Muzej Domovinskog rata Karlovac - Turanj je povijesni muzej koji je svjedočio nastanku suvremene Republike Hrvatske i borbi za neovisnost u Domovinskom ratu Karlovačke regije, nalazi na povijesnom lokalitetu Križanić - Turanj koji je na popisu kulturne baštine Republike Hrvatske od 2013. godine. Tijekom Domovinskog rata 1991.-1995. Turanj je bio strateška točka obrane grada, gdje su blokirani pokušaji zauzimanja grada i odsjecanja Hrvatske, a danas je simbol pobjede, svjedočanstvo hrvatske borbe za slobodu i neovisnost te trajna uspomena na heroje hrvatske vojske koji su na Turnju branili Karlovac i Hrvatsku. Na tri kata zgrade skladno funkcioniraju svi sadržaji muzeja. Na prvom katu zgrade nalazi se Spomen soba branitelja iz Domovinskog rata u Karlovcu i muzejska suvenirnica. U muzeju se nalazi jedinstveni stalni postav koji se sastoji od interijera i eksterijera izložbe "Karlovac 1991. - 1995.". Stalni postav predstavlja suvremenu hrvatsku povijest, s temama obrane grada Karlovca isprepletenom sa životima civila tijekom Domovinskog rata, a svojim stalnim izložbama i programima promiče temeljne vrijednosti Domovinskog rata, ideale domoljublja i humanizma⁸.

Slika 12 Muzej Domovinskog rata Karlovac

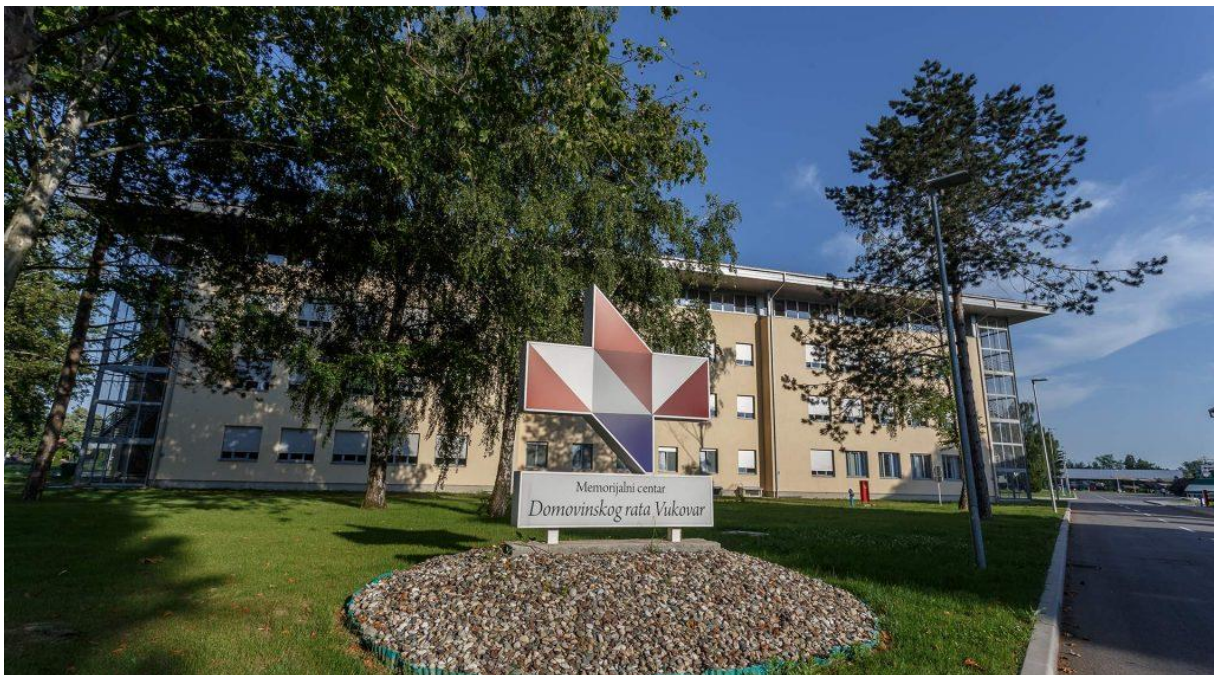
Izvor: fotogalerija Web stranice Muzej Domovinskog rata Karlovac, dostupno na: <https://mgk.hr/muzej-domovinskog-rata/muzej/fotogalerija/>

⁸ Web stranica Muzej Domovinskog rata Karlovac

Slika 12 prikazuje Muzej Domovinskog rata Karlovac-Turanj i na njoj je vidljiv i sam izgled muzeja te neke izložbene makete. Muzej Domovinskog rata Karlovac-Turanj 2019. godine posjetilo je 36 535 posjetitelja prema podacima Hrvojkje Božić, ravnateljice Gradskog muzeja Karlovac⁹. Muzej svoje prostore, postave i aktivnosti intenzivno promovira putem društvenih mreža odnosno na svom Facebook profilu Muzeji grada Karlovca te putem svoje web stranice Muzej Domovinskog rata Karlovac-Turanj na kojoj aktivno objavljuje aktualne novosti i planirane događaje.

Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar centralno je mjesto svih događanja, lokacija i organizacija vezanih uz obilježavanje Domovinskog rata i Vukovarske tragedije. Dio obilaska uključuje individualne i grupne posjete, gdje posjetitelji mogu razgledati nekoliko eksponata: izložbu "Vukovarska bitka", rekonstrukciju srpskih koncentracijskih logora "Stajicevo" i "Begejci", eksponate na otvorenom, prikaze minskih polja, izložbu pješačkog naoružanja iz vremena rata, virtualna stvarnost 'Nezavisna zračna eskadrila' i simulacija bojnog polja 'Unaprijeđena obrambena brigada'¹⁰.

Slika 13 Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar

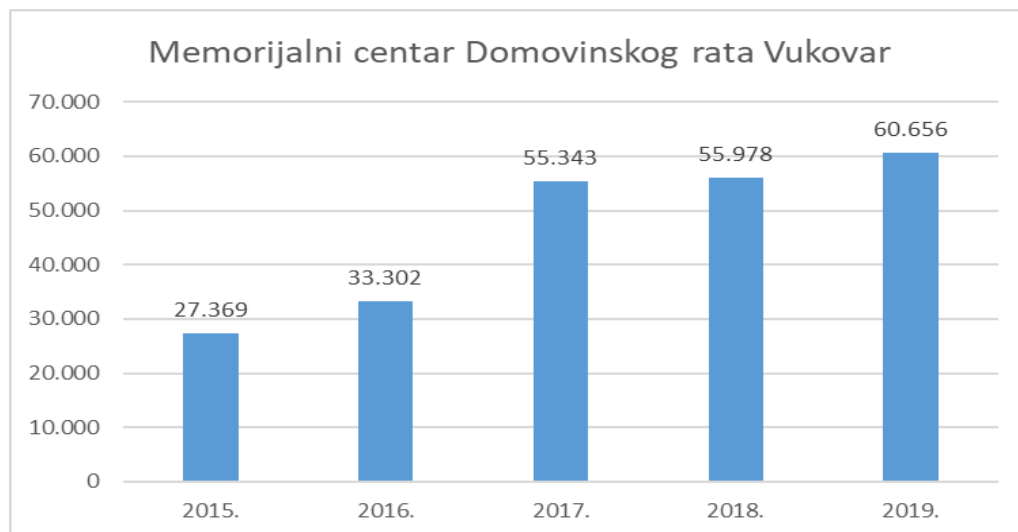
Izvor: Web stranica Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar

⁹Web stranica Lokalni.hr

¹⁰ Web stranica Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar

Memorijalni centar svake godine posjeti velik broj posjetitelja, rast broja posjetitelja kroz 5 godina prikazan je na sljedećem grafu.

Graf 3 Broj posjetitelja Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar

Izvor: izvješće o radu Turističkog ureda Turističke zajednice grada Vukovara, dostupno na: <http://turizamvukovar.hr>

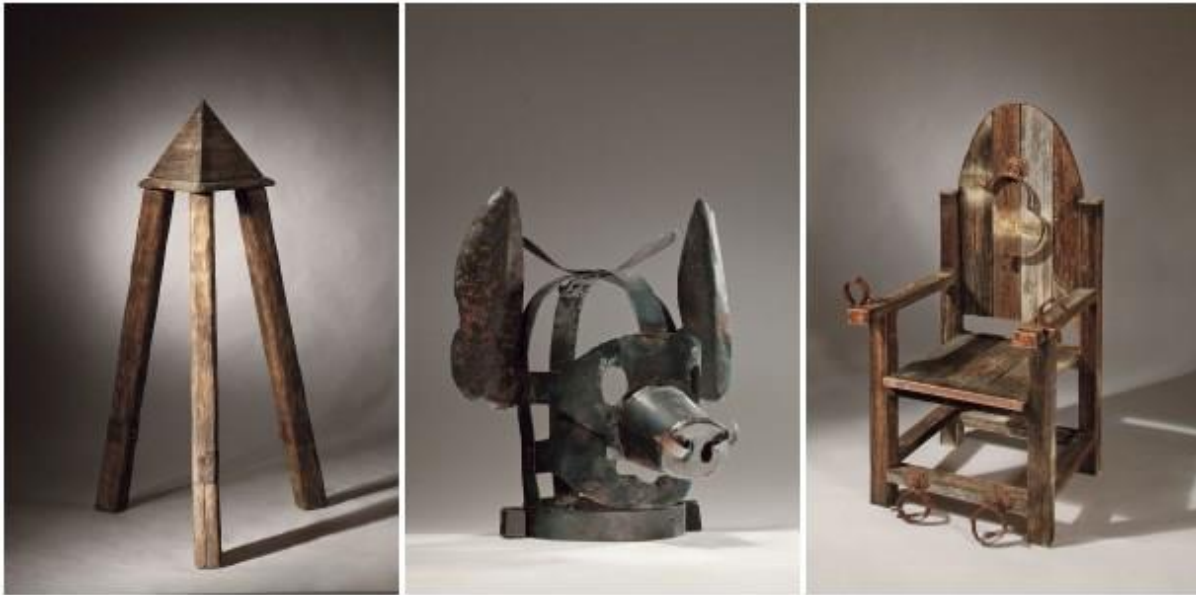
Iz grafa 3 vidljivo je kako je u ranijim godinama interes za posjetom bio manji odnosno 2015. godine centar je posjetilo oko 27 000 turista, ali taj interes je svake godine sve više rastao te je 2019. godine Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar posjetilo oko 60 000 turista. Prikazane brojke idu u prilog dokazivanju važnosti postojanja centra te pokazuju da je interes za takvim sadržajima velik i da predstavlja velik potencijal za daljnji razvoj.

Tortureum je muzej mučenja u kojem posjetitelji mogu vidjeti jedinstvene sprave za mučenje i pogubljenja koje su bile aktualne u antičkim vremenima te sve do danas. Muzej ima više od 70 instrumenata i opreme, a upravo na tim instrumentima i opremi ljudi umovi tjeraju ljude do kosti i živo prikazuju slike nasilja u povijesti. Neki od eksponata koje posjetitelji mogu vidjeti, dotaknuti ili isprobati uključuju: giljotinu, vjernu repliku iz 1792. i Bergerov mehanizam iz 1889.; njihalo ili ljuljajuću sjekira koja pada pri svakom zamahu; najstariji instrument mučenja, Gospa Nürnberška - najstrašnije i najokrutnije sredstvo za mučenje srednjeg vijeka; Brnjica ili dreser životinja, te mnoštvo predmeta kojima su se ljudi ponižavali, mučili, ranjavali ili ubijali¹¹.

Na slici 14 moguće je vidjeti neke od sprava izloženih u muzeju torture.

¹¹ Web stranica Tortureum, dostupno na: <https://tortureum.com/?lang=hr>

Slika 14 Sprave za mučenje

Izvor: Web stranica Tortureum, dostupno na: <https://tortureum.com/?lang=hr>

Unutar muzeja posjetitelj uranja u spektakl, u kojemu se u roku od pola minute eksponati stvore neugodno dobru atmosferom. Posjetitelji mogu upoznati povijest svakog instrumenta za mučenje kroz posebno osmišljene multimedijske ture i originalne audio i video sadržaje. Posebna atrakcija muzeja su tamnice, to su minijaturne ultrahladne sobe u kojima posjetitelj može provesti minutu svog života, čekajući u mrklom mraku neizvjesnu budućnost. Tortureum u Zagrebu zamišljen je kao podsjetnik na ljudsku povijest, gdje nasilje proizlazi iz straha od nepoznatog, različitosti i sl., muzej svih osjetljivih iskustava. Muzej ima za cilj osvijestiti posjetitelje da se naši sve krhkiji životi svakodnevno suočavaju s vidljivom i nevidljivom torturom, nasiljem iz škola, vlastitih domova ili na radnim mjestima, s krajnjim ciljem da tortura jednog dana postane dio povijesti muzeja.¹² Muzej je otvoren 2015. godine te je poslovaao sve do 2021. godine kada je zatvoren kao posljedica malog broja posjetitelja uzrokovana epidemijom COVID 19 virusa, s obzirom da je muzej bio u privatnom vlasništvu nažalost nije bilo drugog izbora jer su troškovi održavanja bili veoma visoki, a prihodi veoma niski ili skoro nepostojeći.

Dakle moguće je zaključiti kako muzeji imaju veliku ulogu u mračnom turizmu. Uz to generiraju velik broj posjetitelja, a samim time i ostvaruju velik prihod i pomažu u razvijanju turističkih lokacija u kojima su smješteni, također čuvaju povijest i informiraju posjetitelje o važnim događjima u povijesti.

¹² Web stranica Tortureum

3.5. Dvorci

Dvorci su vjerojatno jedni od najautentičnijih i najboljih njegovatelja povijesti i kulturne baštine te najadekvatniji izvor informacija i mnogih povijesnih detalja, običaja i priča. Velik broj tih sačuvanih priča veže se uz paranormalne događaje kojima se objašnjavaju i prihvaćaju mnogi neobjašnjivi i misteriozni događaji koji su se desili kroz povijest. U Republici Hrvatskoj dvorci sa tamnom i dramatičnom prošlošću su Veliki Tabor i Trakošćan koji će biti obrađeni i prikazani u ovom završnom radu, a bitno je spomenuti još jedan takav dvorac a to je Prandau-Normann.

Plemićki grad te ujedno i dvorac Veliki Tabor jedan je od najvažnijih kulturno-povijesnih spomenika svjetovne arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj. Ono što Veliki Tabor čini posebnim su njegove monumentalne i autentične utvrde. Sa svojim vrhom Košnički Hum na 333 m nadmorske visine dominirao je zagorskim područjem preko 500 godina. Prema legendi, svojedobno je tim krajevima vladao moćni banski grof Hermann II. Celjski. Njegov sin Fridrik zaljubljuje se u nježnu Veroniku i među njima se razvija vatrena ljubav, čemu se grof Hermann protivi. Unatoč protivljenju, Fridrik i Veronika pobjegli su u grad Friedrichstein kod Kočevja u Sloveniji, gdje su se tajno vjenčali. Stari grof od Hermana ubrzo je saznao za njihovo vjenčanje i poslao vojsku da naredi da se ljubavnici zarobe. Fridrik uspijeva spasiti Veroniku iz grada, a ona bježi preko Gorskog kotara i Karnika u selo Sveta Margita. Fridrika su zarobili očevi vojnici i zatvorili u usku, oko 23 m visoku Celjsku kulu, gdje je bio zatočen više od četiri godine. Od tada je kula poznata kao Fridrikova kula. Veroniku zatvaraju Hermanovi vojnici u Veliki Tabor. Hermann optužuje nesretnu Veroniku da je Kopernik koji je zaveo njezina sina. Organizirano je suđenje koje je trajalo puna dva dana. Unatoč presudi u kojoj se tvrdilo da je Veronica nevina, dok su suci krenuli prema izlazu, grof Herman je dao gospodaru nalog da ubije Veroniku. U dvorištu Velikog Tabora stavili su drveni čamac pun vode i utopili Veroniku. Njezino tijelo je izgrađeno na zidu koji povezuje peterokutni toranj s ulazom u dvorac. Legenda kaže da se danas mogu čuti glasni jecaji nesretne Veronike, pogotovo u dugim, hladnim i mračnim noćima u kojima proganja čitav dvorac. Na slici 15 moguće je vidjeti kako danas izgleda dvorac Veliki Tabor te je na njemu također vidljiva i takozvana Fridrikova kula.

Slika 15 Dvorac Veliki Tabor

Izvor: Web stranica Veliki tabor

Prema podacima koje je pružila ravnateljica Renata Dečman, dvorac Veliki Tabor 2020. godine je razgledalo 15.339 posjetitelja. Godine 2019. imali su 28.268 posjetitelja, a 2018. Veliki Tabor je obišao 26.471 posjetitelj. Dakle, posjećenost je u odnosu na prethodne godine pala za nekih 42 do 46 posto, čemu je uzrok pandemija COVID 19 virusa¹³. Važno je napomenuti kako je razlog velikom broju posjetitelja naravno i opsežna muzejska građa, ali značajno turiste privlači i ova legenda o velikoj, jakoj i nesretnoj ljubavi zbog koje je dvoje mladih izgubilo svoje živote.

Dvorac Trakošćan sagrađen je krajem 13. stoljeća u obrambenom sustavu sjeverozapadne Hrvatske kao mala osmatračnica za praćenje ceste od Ptuja do bednjanske doline. Druga sačuvana tradicija kaže da je ime dobila po vitezovima Drachstein koji su vladali ovim područjima u ranom srednjem vijeku. U drugoj polovici 18. stoljeća, u vrijeme procvata gradnje dvorca Hrvatskog zagorja, Trakošćani su otišli. Napušten, dvorac je počeo naglo propadati sve do sredine 19. stoljeća, kada se u duhu novog vremena odnosno romantičnog povratka prirodi i

¹³ Web stranica Zagorje international, dostupno na: <https://www.zagorje-international.hr/2021/01/31/>

obiteljskim tradicijama, obitelj ponovno zainteresirala za svoj titularni grad. Ubrzo nakon nacionalizacije dvorca 1954. osnovan je muzej sa stalnim postavom¹⁴.

Slika 16 Litografija dvorca Trakošćan, 19.st

Izvor: Web stranica Dvorac Trakošćan

Slika 16 prikazuje litografiju dvorca Trakošćana napravljenu u devetnaestom stoljeću. Uz dvorac Trakošćan vežu se čak 2 legende. Prva legenda tvrdi kako se u okolnim gustim šumama oko dvorca zapravo skrivao veliki i opasni zmaj, a razlog toj tvrdnji je što se na mjestu današnjeg dvorca u davna vremena nalazila osamljena utvrda kojom su vladali Tračani u čijoj je kulturi zmaj imao važnu ulogu i simobliku. S obzirom na to da su bili veoma uspješni u borbi i ratovanju smatralo se kako je za njihove uspjehe zaslužna pomoć sakrivenog zmaja¹⁵. Druga legenda tvrdi da su ljudi koji su bježali pred Turcima našli utočište iza zidina tvrđave Trakošćan. Turci su došli i opkolili podnožje tvrđave, sve dok Baba Yaga nije počela cijepati slamu svjetiljkama na kolcima i izgovarati čudne riječi. Iz svake slamke izletio je zastrašujući strešljen, a na tisuće njih poletjelo je i prema Turcima, koji su od straha bježali i nisu se vraćali. Stoga je dvorac nepobjediv za neprijatelja.¹⁶

¹⁴ Web stranica Dvorac Trakošćan

¹⁵ Web stranica Turističke zajednice varaždinske županije

¹⁶ Web stranica Travelista.hr, dostupno na:

Graf 4 prikazuje broj posjetitelja dvorca Trakošćan u periodu od 2016. do 2020. godine.

Graf 4 Broj posjetitelja u dvorcu Trakošćan

Izvor: izrada autora prema podacima prikupljenim na stranicama MCD-a, dostupno na: <https://mdc.hr/>

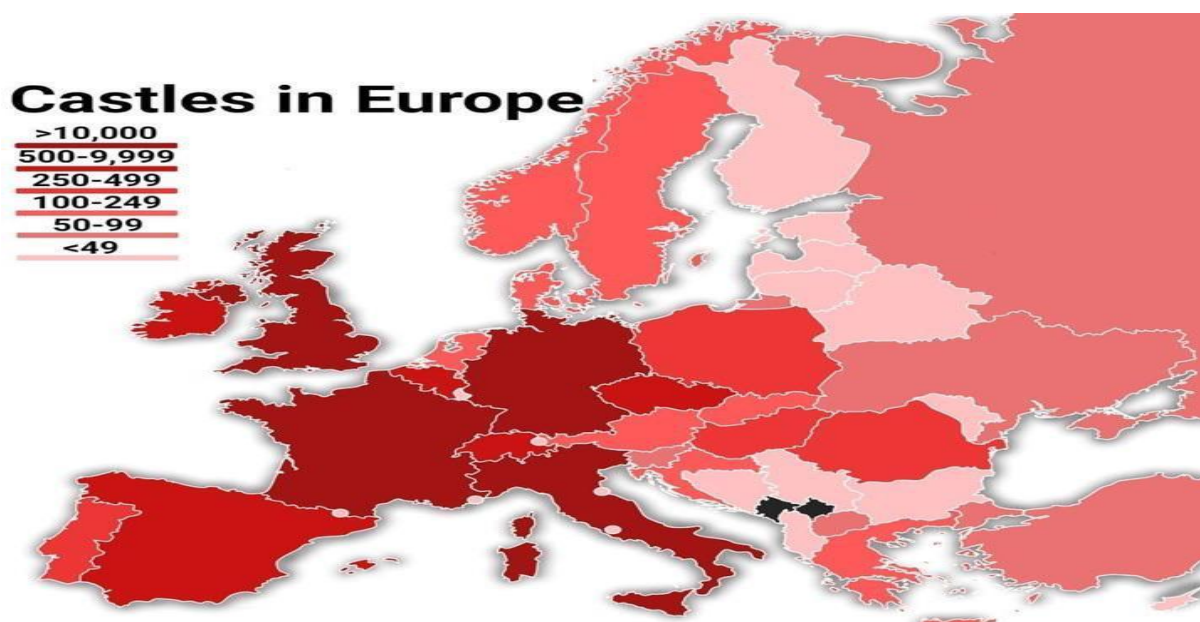
Kao što je vidljivo iz grafa iznad dvorac Trakošćan ostvaruje impresivne brojke u pogledu posjetitelja odnosno turista. U 2016. godini područje dvorca posjetilo je oko 62 000 posjetitelja te je taj broj rastao sve do 2019. godine kada su ostvarili oko 138 000 posjetitelja. Kao i u svim ostalim turističkim lokalitetima i destinacijama 2020. godine zbog pandemije pada broj posjetitelja te je te godine dvorac posjetilo oko 77 000 posjetitelja što je i dalje visok i impresivan broj s obzirom na okolnosti. Sam dvorac sa svojim muzejskim postavom i mnogobrojnim zbirkama generira velik broj posjetitelja te samim time ostvaruje visok prihod te otvara vrata potencijalu daljnjeg razvoja turizma samog lokaliteta te okolice, a mnogobrojne legende i priče pravi su raj za sve entuzijaste mračnog turizma.

Iz navedenih analiza odabranih dvoraca Veliki Tabor i Trakošćan moguće je zaključiti kako su dvorci jedan važan aspekt mračnog turizma i kako su u mogućnosti privući posjetitelje samo na temelju mračnih priča i legendi, a u kombinaciji sa povijesnim značajem te mnogobrojnim zbirkama i izložbama čine pravi zlatni rudnik turizma te otvaraju vrata razvoju ostalih lokaliteta iste ili slične tematike.

4. Mračni turizam u Europi

Europa sama po sebi nudi beskonačnu i bezbrojnu ponudu lokacija mračnog turizma. Počevši od činjenice kako se baš na području Europe vodilo mnoštvo ratova, među njima i oni najveći odnosno Prvi i Drugi svjetski rat, pa do toga da se Europa sastoji od 50 zemalja od kojih svaka ima svoje narodne priče, običaje, mračne događaje, legende i bajke te dugu i bogatu povijest možemo doći do zaključka kako je Europa zlatni rudnik u pogledu putovanja u mračnom turizmu odnosno na lokalitete mračnog turizma. Također Europa obiluje srednjovjekovnim dvorcima te ih ima preko deset tisuća, među kojima su najpoznatiji Nacionalna palača Pena, Dvorac Alcázar de Segovia, Dvorac Neuschwanstein i mnogi mnogi drugi.

Slika 17 Mapa dvoraca na području Europe

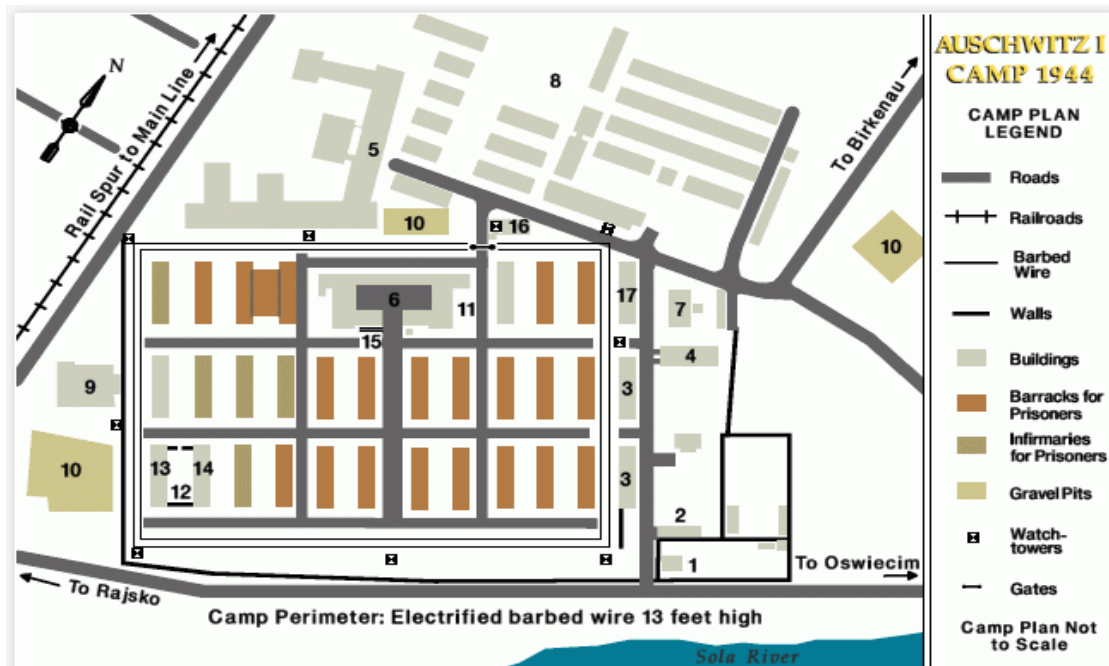
Izvor: Web stranica Maps on Web, dostupno na: <https://mapsontheweb.zoom-maps.com/castles-in-europe>

Kroz ovaj završni rad ponuda mračnog turizma biti će analizirana kroz 5 izdvojenih primjera. Prvi primjer mračnog turizma je najveći zloglasni koncentracijski logor Auschwitz smješten u Poljskoj. Drugi primjer je Černobil, mjesto velike tragedije i užasa odnosno lokacija eksploziranja nuklearne elektrane 1986. godine. Nakon toga prikazuje se analiza Transilvanije smještene u samom srcu Rumunjske gdje je vladao okrutni Vlad III. poznatiji pod imenom Drakula ili nadimku Tepeš koji je za svoje vladavine sijao strah i trepet. Četvrti primjer mračnog turizma u Europi je Spinalonga odnosno otok u Grčkoj koji je korišten za izoliranje svih onih oboljeli od teške bolesti gube. Zadnji odnosno peti primjer mračnog turizma na području Europe su pariške katakombe odnosno podzemni kamenolomi s kraja 18. stoljeća koji se nalaze u 14. arondismanu u Parizu, povezani međusobno podzemnim hodnicima za inspekciju.

4.1. Auschwitz

Auschwitz i Auschwitz Birkenau nalaze se u blizini južnog poljskog grada Oświęcim (njem. Auschwitz) samo 70 kilometara od Krakowa. Auschwitz se prvi put spominje 1178. godine kao granica između Slavena i Germana. Ime Oświęcim dolazi od poljske riječi "święty" što znači svet (Steinbacher, S. (2004.)). Nakon Njemačkog anektiranja većeg dijela Poljske i koncentracijski logor Auschwitz došao pod njemačku vlast, Nijemci su prvo počeli graditi zatvore za poljske političke zatvorenike, ratne zločince i druge zatvorenike. No s vremenom, kako se rat širio i počelo "istrebljenje Židova", počela je gradnja najvećeg koncentracijskog logora u Auschwitzu. Kada je sagrađen koncentracijski logor, Auschwitz, odnosno Auschwitz I kako je danas poznat, sastojao se od 28 blokova. Dvoetažni blok namijenjen je za 700 zatvorenika, ali obično ima 1200 zatvorenika. Na slici 18 prikazan je prostorni plan Auschwitza.

Slika 18 Plan logora Auschwitz

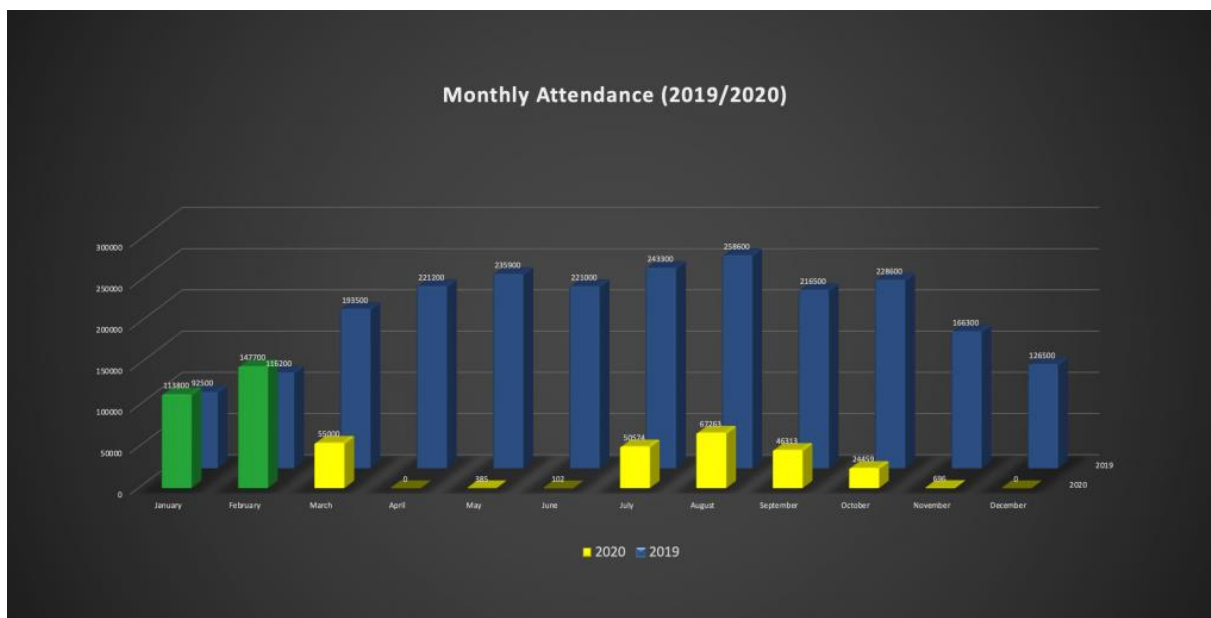
Izvor: Web stranica Holocaust Encyclopedia, dostupno na: <https://encyclopedia.ushmm.org/auschwitz-camp-complex-maps>

O brutalnosti čuvara u kampu svjedoče zabilježeni načini mučenja, ponižavanja i ubijanja zatvorenika, neki od tih načina odnosno metoda mučenja su: šibanje, posebne mračne ćelije u kojima su zatvorenici bili prisiljeni živjeti i spavati cijelo vrijeme na bosim nogama i „the post“ odnosno vješanje zatvorenika za ruke vezanih iza leđa te mnoge druge metode, dok su se ubojstva zatvorenika vršila pucanjem u glavu, plinskom komorom, vješanjem i izgladnjivanjem do smrti¹⁷.

¹⁷ Web stranica Auschwitza

Više od milijun turista svake godine posjeti Auschwitz i Auschwitz Birkenau kako bi odali počast nedužnim i stradalim muškarcima, ženama i djeci koji su tamo poginuli. Svi ti turisti dolaze i odlaze u jednom danu, uglavnom zbog blizine velikog turističkog odredišta - Krakowa, ali i zbog toga što Auschwitz nije turističko odredište za turiste. Prema prikupljenim podacima 2019. godine lokaciju je posjetilo 2 milijuna i 230 tisuća posjetitelja što je bio i rekordan broj posjetitelja, dok je 2020. godine zbog pandemije Auschwitz posjetilo „samo“ 502 000 posjetitelja. Od ukupnog broja posjetitelja, čak 81% odlučilo se na informativne ture uz stručnog vodiča kako bi saznali što više o samom logoru te došli do novih i zanimljivih informacija koje do tada nisu imali prilike saznati¹⁸. Na grafu 5 prikazana je usporeba broja posjetitelja u 2019. i 2020. godini.

Graf 5 Odnos broja posjetitelja 2019. i 2020. godine

Izvor: Web stranica Auschwitza, dostupno na: <https://www.auschwitz.org/visitors-at-the-auschwitz-memorial-in-2020>

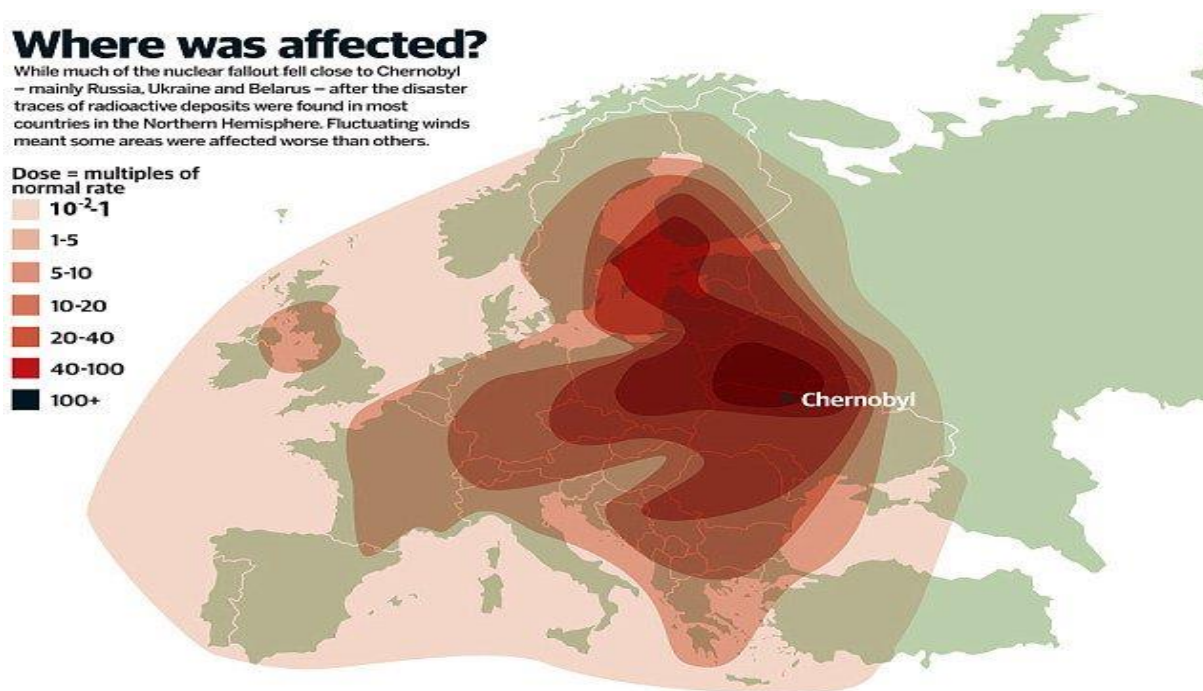
Iz prikazanog grafa vidljivo je kako je u prva dva mjeseca 2020. godine broj posjetitelja bio veći nego prethodne godine što je ukazivalo na još jednu rekordnu godinu, ali dolaskom pandemije COVID 19 virusa u trećem mjesecu znatno pada broj posjetitelja te ostaje nizak ili gotovo nepostojan sve do ljetnih mjeseci u kojima broj posjetitelja raste, ali nije ni približan broju iz 2019. godine. Na temelju prikazanih podataka o broju posjetitelja u prethodne 2 godine moguće je zaključiti kako mračni turizam ima veliku ulogu u turizmu neke regije, zemlje ili grada te kako uz odavanje počasti i očuvanje sjećanja te informiranja posjetitelja također čini značajan izvor prihoda i pruža mogućnosti daljnjeg razvoja.

¹⁸Web stranica Auschwitza

4.2. Černobil

Černobil, smješten 104 kilometra od Kijeva, mjesto je izgradnje nuklearne elektrane za opskrbu električnom energijom Kijeva. Svrha nuklearne elektrane u Černobilu je proizvodnja električne energije. Černobil se smatra najgorom nuklearnom nesrećom u povijesti. Neposredne eksplozije i izlaganje visokim razinama radijacije ubile su mnoge radnike. Najsmrtonosniji su bili vatrogasci koji su bili najviše izloženi zračenju. Oblake od eksplozije raznio je vjetar koji je zahvatio stanovnike Černobila, Pripjata i Bjelorusije, a bili su sto puta radioaktivniji od atomske bombe bačene na Hirošimu. Dana 26. travnja 1986., kombinacijom nesigurnog dizajna sovjetskog nuklearnog reaktora te ljudskom pogreškom, uzrokovana je eksplozija koja je uništila jedan od četiri reaktora (Nelson, D. A. (2010.)). Kao rezultat eksplozije na mjestu je preminula 31 osoba, a procjenjuje se kako je kroz godine preminulo oko 4 000 osoba od posljedica izloženosti radijaciji uzrokovanj černobilskom nuklearnom nesrećom¹⁹

Slika 19 Područje obuhvaćeno radijacijom

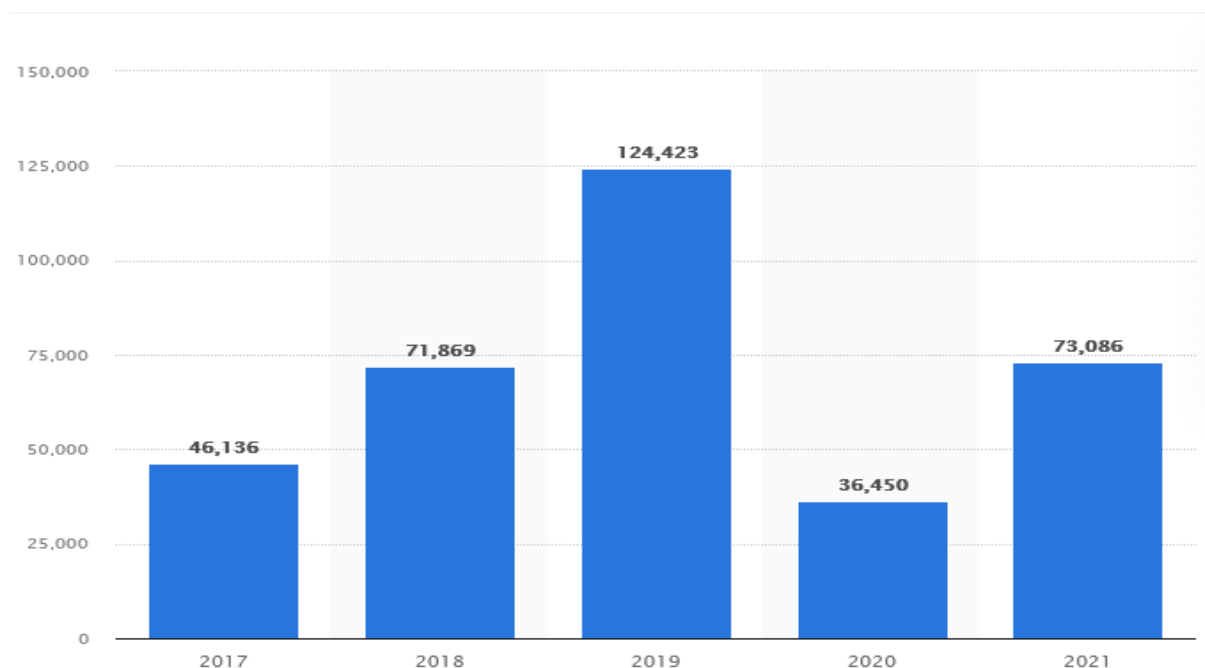
Izvor: Web stranica Vivid maps, dostupno na: <https://vividmaps.com/chernobyl-disaster/>

Na slici 19 prikazano je područje koje je bilo obuhvaćeno radijacijom nakon nuklearne nesreće u Černobilu, intenzitet boja na mapi označava intenzitet radijacije.

¹⁹ Web stranica BBC

Danas, 36 godina nakon katastrofalne nesreće, Černobil odnosno točnije Pripjat koji je bio najbliži nuklearnoj elektrani bilježi velik broj posjetitelja koji su zainteresirani za razgledavanje grada i mjesta eksplozije.

Graf 6 Broj posjetitelja zone eksplozije

Izvor: Web stranica Statista.com, dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/tourists-in-chernobyl-exclusion-zone/>

Graf 6 prikazuje broj posjetitelja zone eksplozije nuklearnog reaktora nuklearne elektrane Černobil. Iz prikazanih podataka vidljivo je kako je interes turista za tu lokaciju rastao svake godine sve više i više te je rekordne 2019. godine iznosio 124 423 posjetitelja, dok je 2020. godine taj broj znatno manji i iznosi 36 450 posjetitelja zbog pandemije COVID 19 virua, ali već 2021. godine broj posjetitelja opet raste te iznosi 73 086 posjetitelja.

S obzirom da černobilska nesreća spada u najtamniju nijansu mračnog turizma te da je motivacija turista za posjetom černobila također višedimenzionalna dolazimo do zaključka kako ljude zaista i istinski zanima putovanje na mjesta nesreća ne samo iz informativnog i obrazovnog razloga, već i iz nekih mračnijih unutarnjih poriva koje može zadovoljiti samo osobna prisutnost na mjestima takvih katastrofa i nesretnih događaja.

4.3. Transilvanija

Transilvanija je povijesna pokrajina u Rumunjskoj, a obuhvaća današnjih 16 administrativnih područja. Prostor Transilvanije nalazi se u samome srcu Rumunjske i prostire se na preko 60 000 km kvadratnih te je etnički najheterogeniji prostor Rumunjske²⁰. Osim što nudi obilje dvoraca, povijesnih lokaliteta i prirodnih ljepota Transilvanija je veoma atraktivna turistička atrakcija mračnog turizma radi njene povezanosti sa najpoznatijim vampirom u svijetu, grofom Drakulom, koji je inspiriran i izmišljen po uzoru na stvarnog okrutnog i brutalnog vladara Vlada III., poznatijeg u zadnje vrijeme pod nazivom Vlad Tepeš. Na slici 20 prikazan je prostor nekadašnje pokrajine odnosno kneževstva Transilvanije.

Slika 20 Prostor Transilvanije

Izvor: Web stranica Enciklopedija.hr – Transilvanija, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx>

Vlad III. Drakula-Tepeš rođen u gradu Sigișoara u samom srcu Transilvanije najpoznatija je, ali i najkontroverznija povijesna ličnost rumunjskog srednjeg vijeka te rumunjske povijesti općenito te je okarakteriziran kao najokrutnija povijesna osoba svih vremena. Nadimak Tepeš odnosno prevedeno Nabijač zaslužio je tako što je bio poznat po tome da svoje najmrskije neprijatelje nabode na kolac i tako im osigura bolnu i okrutnu smrt kao primjer svima onima koji mu se planiraju suprotstaviti²¹.

²⁰ Web stranica Enciklopedija.hr – Transilvanija, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx>

²¹ Web stranica Britannica, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Vlad-the-Impaler>

Potaknut primjerom okrutnosti, zlobe i reputacije koju je stekao Vlad III. te inspiriran njegovim likom i životom irski književnik Bram Stoker 1897. godine piše roman pod nazivom „Drakula“ čija se radnja odvija upravo u Transilvaniji kada odvjetnik Jonathan Harker putuje iz Engleske u zabačeni dvorac okrutnog vampira grofa Drakule u planinama Transilvanije. Knjiga nije bila poznata svijetu prvih 30 godina prošlog stoljeća, ali mu je predstavljena u holivudskom filmu iz 1931. snimljenom prema Stokerovoj knjizi. Od tada je Drakulina priča postala sve raširenija i popularnija. Snimljeno je preko 350 filmova s grofom Drakulom, kao i stotine filmova na temu vampira i preko 1000 romana o Drakuli ili vampirima, kao i mnogo crtića, stripova i TV emisija. Više ljudi upoznalo je vampire kroz filmove nego kroz knjige, pa se privlačnost Drakuli smatra i ranim primjerom filmskog turizma (Light, D. (2007)).

Turizam Drakule u Rumunjskoj predstavlja jedinstven spoj povijesti, tradicije i fikcije. Ovaj oblik turizma možemo podijeliti na kulturni turizam, književni turizam, filmski turizam i mračni turizam. Povezuje se s kulturnim turizmom jer uz one vezane uz Vladu Tepeša i izmišljene vampire turisti posjećuju mnoge znamenitosti od kulturno-povijesne važnosti, dok je mračni turizam povezan s elementima užasa i smrti i smatra se najsvjetlijim u obliku mračnog turizma (Hovi, T. (2014)).

Najpoznatija lokacija takozvanog Drakulinog turizma je dvorac Bran za koji se vjeruje kako je lokacija na kojoj je mađarski kralj Matija Korvin 1462. godine uhitio Vladu III. i zatočio ga u dvorcu, gdje je proveo dva mjeseca te je tako taj dvorac postao Drakulin dom. Kao posljedica mračne legende 2018. godine dvorac Bran posjetilo je više od 830 000 posjetitelja, što je rast u broju posjetitelja u odnosu na 2017. godinu kada je Drakulin dvorac posjetilo malo manje od 800 000 turista, od čega je preko 60% turista bilo stranaca²².

Ono što možemo zaključiti je kako čak i ova najsvjetlija nijansa mračnog turizma generira velik broj posjetitelja što pokazuje da svaka nijansa i svaka vrsta mračnog turizma ima svoju ulogu i nosi određeni utjecaj u pogledu razvijanja zemlje, regije ili grada te uvelike utječe na potencijal razvoja iste vrste turizma na sličnim ili raznovrsnijim primjerima diljem svijeta.

²² Web stranica Romania insider.com

4.4. Spinalonga

Spinaloga je bila jedna od posljednjih europskih kolonija gube aktivnih od 1903. do 1957. godine. Vlasti šalju osobe s Hansenovom bolešću na ovaj grčki otok u Sredozemnom moru kako bi se mogli izolirati od zdravih ljudi, čime se sprječava epidemija. Iako su gubavci isprva bili slani dočekati svoje posljednje dane ovdje, nisu živjeli u bolovima. Umjesto toga, dobili su potrebnu hranu, lijekove i liječničku pomoć. Neki se ljudi zaljube, vjenčaju i dobiju djecu, ali ne boluju od ove opake bolesti. Stanovnici su se brinuli jedni o drugima, a na otoku su otvorili kafić, brijaćnicu i crkvu sv. Pantelejmona koju je predvodio svećenik koji nije patio od gubavosti²³. Slika 21 prikazuje izgled otoka Spinalonga, iz prikazane slike vidljivo je zašto je baš taj otok izabran za izolaciju osoba koje su patile od gubavosti, a razlog je tome što je savršeno odvojen od ostatka zemlje a svejedno dovoljno blizu kako bi bio pristupačan i lako opskrbljiv.

Slika 21 Otok Spinalonga

Izvor: Web stranica agencije Pink Flamingo, dostupno na: <https://toursoncrete.com/santorini-island/>

Danas je Spinalonga napušteni otok koji služi najčešće za turistička razgledavanja i izlete. Prema zadnjim dostupnim podacima 2017. godine otok je posjetilo oko 390 000 turista, a 2016. godine ta brojka je iznosila oko 350 000 turista²⁴. Promatrajući navedene podatke možemo pretpostaviti da je broj posjetitelja i sljedećih godina rastao te kako je Spinalonga još jedna od popularnih lokacija mračnog turizma u Europi.

²³ Web stranica Punkufer.hr, dostupno na: <https://punkufer.dnevnik.hr/clanak/spinaloga.html>

²⁴ Web stranica Vaaju.com, dostupno na: <https://vaaju.com/greeceeng/spinalonga/>

4.5. Pariške katakombe

Pariške katakombe je pojam koji se netočno odnosi na gradsku kosturnicu, jer se zapravo radi o nekadašnjem podzemnom kamenolomu smještenom u 14. pariškom arondismanu s kraja 18. stoljeća, međusobno povezan podzemnim hodnicima radi pregleda. Dugi su oko 1,7 kilometara i 20 metara ispod površine, a službeno su otvoreni za posjetitelje u Denver-Rochereauu. Dio otvoren za turiste samo je mali dio ogromnog podzemnog kamenoloma u cijelom Parizu. Do kraja 18. stoljeća odlučeno je da se kosti iz zajedničkih grobnica premjeste u podzemne kamenolome kako bi se olakšalo prenapučeno pariško groblje. U to je vrijeme središnja četvrt Leizal bila izložena raznim zaraznim bolestima zbog kontaminacije uzrokovane nepravilnim pokapanjem mrtvih u masovne grobnice. Procjenjuje se da ima oko 6 milijuna ostataka prebačenih u golemu kosturnicu koja i danas postoji u Parizu, nedvojbeno je da su tu smješteni i posmrtni ostaci mnogih velikana Francuske revolucije²⁵.

Slika 22 Unutrašnjost Pariških katakombi

Izvor: Web stranica Voyager en Photos, dostupno na: <https://voyagerenphotos.com/2018/03/visite-catacombes-paris/>

Slika 22 prikazuje maleni dio unutrašnjosti katakombi na kojoj je moguće vidjeti jedan od mnogih križeva koji se nalaze u katakombama kao znak sjećanja.

²⁵ Web stranica Les Catacombes de Paris, dostupno na: <https://www.catacombes.paris.fr/en/history>

Početakom 1980-ih ljudi su bili oduševljeni neslužbenim obilascima katakombama. To se posebno očituje u korištenju cesta, korištenju kanalizacijskih otvora na javnim cestama, podzemnih ulaza u razne podrumne, podzemne prometne mreže itd. Oni koji sebe nazivaju katafilima posjećuju bivše kamenolome u Parizu: katafili su ljudi koji imaju određeni stupanj znanja o podzemnim hodnicima i preostalim rijetkim ulazima koji nisu ograđeni. Prema službenim podacima pariške katakombe godišnje posjeti oko 550 000 turista, struktura posjeta se sastoji od individualnih posjeta te tada ulaznica iznosi 20€ te grupnih posjeta gdje cijena varira između 10 i 15 € ovisno o veličini grupe²⁶.

Pariške katakombe nude mnoštvo sadržaja za one koji ih se odluče posjetiti i istražiti. Ono što je posebno zanimljivo prilikom obilaska pariških katakombi je činjenica da su svi putevi i takozvane „ulice“ u katakombama nazvane prema nazivima ulica u samome gradu zbog toga što je raspored katakombi preslika rasporeda ulica u gradu. Jedna od najpopularnijih „atrakcija“ je „the Barrel of Passion“ odnosno Bačva ili Bure strasti. Naime u području katakombi zvanom Kripta strasti, uočite oblik bačve koja se sastoji od svih kostiju i lubanja. Trebao je biti oblikovan kao Obelisk iz crtića Asterix i Obelisk. Ovaj jezivi, ali impresivan prikaz postao je poznat 1897. godine kada je u kripti održan ilegalni koncert. Na koncertu je nastupilo 45 glazbenika i preko 100 gostiju. Na koncertu su usred noći izveli Chopinov pogrebni marš i Danse Macabre Camille Saint-Saensa²⁷.

Analizom pariških katakombi kao jednog od primjera ponude mračnog turizma u Europi potvrđujemo tvrdnju da je motivacija u mračnom turizmu višedimenzionalna te da postoji više vrsta mračnog turizma. Iako se na području pariških katakombi nije desila nikakva velika tragedija, nitko nije patio i nije bilo velike pogibije turisti u mračnom turizmu i dalje dolaze i posjećuju katakombe iz želje za obrazovanjem i doživljajem nečeg novog i neobičnog, što znači da za mračni turizam nije nužna velika bol ili patnja kako se to često pretpostavlja.

²⁶ Web stranica Les Catacombes de Paris

²⁷ Web stranica The Tour Guy

5. Potencijal razvoja mračnog turizma u Hrvatskoj

Kao što je već spomenuto Republika Hrvatska je zemlja sa jakim i veoma razvijenim turizmom te da on čini glavninu prihoda. Iako Hrvatska ima potencijala za razvijanje mnogobrojnih vrsta turizma prednost se daje ljetovališnom turizmu te se tako zanemaruju ostale vrste turizma, a među njima i mračni turizam. Hrvatska sama po sebi zbog svoje prošlosti te mnogobrojnih bajki, legenda i misterioznih događaja na kojima počiva narodna predaja, ima velik potencijal za razvoj mračnog turizma .

Potencijal razvoja mračnog turizma u Hrvatskoj biti će prikazan kroz 3 primjera, a to su: naselje Kringa u Istri, dvorac Kerestinec u Svetoj Nedjelji i sanatorij Brestovac na Sljemenu.

5.1. Kringa

Najstarija europska vampirska legenda počinje u Istri 1656. godine, u naselju Kringa, kada je mještanim Jure Grando pokopan na mjesnom groblju. Ubrzo nakon pokopa, pokojnik se počeo javljati mještanima od kojih su mnogi vidjeli njegovog duha kako luta selom sa sablasnim osmijehom na licu. Jurina udovica se žalila, uglavnom seoskom županu Mihi Radetiću, da ju je pokojni muž često posjećivao noću, maltretirao, pa čak i silovao. Mještani su ubrzo došli do sablasnog saznanja, a to je da će u onoj kući na čija vrata Grando pokuca netko ubrzo umrijeti. Tako se Grandeovo lutanje i zastrašivanje u selu nastavilo punih 16 godina, sve dok se jednog dana, na čelu s županom Radetićem, nije okupila skupina hrabrih i revnih mještana i odlučila to prekinuti. Otišli su na mjesno groblje s namjerom da ekshumiraju Jurino tijelo, ubodu ga glogovim kolcem i konačno prekinu razdoblje straha. Tako je devetero mještana s bakljama i križevima krenulo prema groblju, ali u konačnici nisu spriječili da se duh pojavi i vrati mir u selo. Stigavši na groblje, otvorili su Veliku grobnicu i bili iznenađeni kad su pronašli tijelo netaknuto. Prestravljeno mnoštvo brzo se razišlo, ali ih je župan Miho ponovno okupio i vratio u grob. Na kraju je mještanim uzeo sjekiru i odrubio mu glavu. U trenutku kada je oštrica probila vampirovo grlo, začuo se užasan vrisak, a Grando je počeo trgati i uvijati se kao da je živ. Mještani su posvjedočili da se nakon toga selo konačno smirilo i da se duh Jure Granda više nije pojavljivao²⁸.

Inspirirani životom i samim postojanjem zloglasnog Jure Grande općina Tinjan započinje sa projektom otvaranja muzeja pod nazivom Muzej vampira Jure Granda.

²⁸ Web stranica Jure Grando, dostupno na: <http://juregrando.com/>

Osim muzeja, u Kringi možete popiti jedan Vampirski koktel u caffe baru Vampire ili se uputiti do taverne Danijeli na jedan pravi Vampirski meni.

Slika 23 Muzej Jure Grando

Izvor: Web stranica Jure Grando, dostupno na: <http://juregrando.com/>

Iako je evidentno kako je naselje Kringa uložilo napore u oživljavanju legende o najstarijem europskom vampiru broj posjetitelja nije na njihovoj strani. Prema podacima prikupljenim sa stranice TZ Središnja Istra dolazimo do podatka kako je područje općine Tinjan u čijem je sklopu naselje Kringa 2020. godine posjetilo samo 8 000 posjetitelja, što je čak i više od 2019. godine kada je općinu posjetilo oko 7 900 posjetitelja²⁹. Problem leži u tome što iako postoji Web stranica posvećena Juri Grandeu te postoji i muzej i caffe bar iste tematike marketinške aktivnosti i sveopća informiranost potencijalnih turista je niska ili nepostojana. Potencijal razvoja turizma naselja Kringa leži u jačanju marketinških aktivnosti i privlačenju većeg broja turista, prvi korak u ostvarivanju tih ciljeva je organiziranje tematskih izleta autobusom mjestu Kringa iz nekolicine većih gradova u RH poput Osijeka, Varaždina, Zagreba, Šibenika i Zadra te sukladno ostvarenom interesu kasnije povećanje broja destinacija polaska. Također postoji mogućnost organiziranja festivala u vrijeme obilježavanja Noći vještica na kojem će se posjetitelji moći istovremeno zabaviti, ali i informirati o postojanju, životu i legendi najstarijeg Europskog vampira. Ovo su samo neki od mnogih mogućih koraka pri ostvarivanju potencijala za razvoj mračnog turizma ovog lokaliteta.

²⁹Web stranica TZ Središnja Istra; statistika

5.2. Dvorac Kerestinec

Dvorac je u Kerestincu sagradila obitelj Erdody. Prvorazredni je spomenik kulture, izgrađen 1576. godine. Obnovljen je u 18. i 19. stoljeću i potpuno obnovljen početkom 20. stoljeća. To je jednokatnica četverokutnog tlocrta, cilindričnih kutnih kula i otvorene arkade s jedne strane dvorišta. Riječ je o renesansnom dvorcu s elementima utvrde. Povijesni izvori bilježe sudjelovanje kerestinečkih kmetova koji su živjeli oko dvorca u seljačkom ustanku 1573. godine. Uz to je vezan i Kerestinečki ustanak 1936. godine. Tijekom Drugog svjetskog rata ovo je bio logor i politički zatvor za NDH, a tijekom Domovinskog rata ovdje su mučili političke zatvorenike. O svemu svjedoče i rešetke na prozorima dvorca, a postoji i priča o famoznoj 'Crnoj sobi' u kojoj su mučili ljude³⁰. Na slici 24 prikazano je stanje dvorca.

Slika 24 Dvorac Kerestinec

Izvor: Web stranica TZ Sveta Nedjelja, dostupno na: <https://www.svetanedelja.hr/dvorac-erdody-kerestinec-po65>

S obzirom na svoju prošlost i ulogu u Drugom svjetskom ratu te Domovinskom ratu ovaj dvorac ima veliki potencijal da postane još jedna destinacija mračnog turizma u Republici Hrvatskoj. Trenutno jedina atrakcija koju dvorac nudi je freska koja prikazuje bitka kod Stubive koju je predvodio Matija Gubec, freska je prikazana na slici 25.

³⁰ Web stranica TZ Sveta Nedjelja

Izvor: Web stranica Dnevno.hr, dostupno na: <https://www.dnevno.hr/vijesti/mracna-proslost-krvavog-dvorca/>

Mnogo je načina na koji bi se dvorac mogao iskoristiti i razviti kao destinacija mračnog turizma u Republici Hrvatskoj. Zbog svoje uloge tijekom dvaju spomenutih ratova najočitija je njegova sličnost i povezanost sa Golim otokom koji je služio istoj svrsi, a danas ima razvijenu turističku ulogu i važnost. S obzirom da je Goli otok toliko uspješan kao lokalitet mračnog turizma možemo zaključiti kako bi i dvorac Kerestinec rezultirao istim, a moguće i većim, uspjehom kao i Goli otok. Prednost dvorca leži u njegovoj lokaciji i dostupnosti, u njegovoj blizini nalazi se nekoliko većih gradova poput Samobora koji je od njega udaljen samo 10 kilometara te glavnog grada Zagreba od čijeg se centra do dvorca dođe za manje od pola sata vožnje automobilom. U prilog dvorcu kao destinaciji mračnog turizma ide i blizina prekrasnog jezera Kerestinec koje se može iskoristiti kao jedan od privlačnih faktora ove destinacije.

Dakle prvi korak naravno bio bi obnova dvorca, zatim je potrebno opremiti dvorac rekvizitima i replikama namještaja i ambijenta vremena u kojem je dvorac služio kao logor te kao mjesto za mučenje zatvorenika. Nakon toga potrebno je prikupiti sav informativni materijal koji će obrazovati posjetitelje o povijesti dvorca i njegovoj svrsi, te na kraju potrebno je organizirati marketinške aktivnosti za privlačenje potencijalnih turista te na kraju otvoriti dvorac za posjete svim onima koji se odluče posjetiti ga.

5.3. Sanatorij Brestovac

Početkom 20. stoljeća kraljevina Hrvatska i Slavonija imala je samo jednog liječnika na svakih gotovo 7000 stanovnika. Stoga je stopa smrtnosti od tuberkuloze (sušice) vrlo visoka zbog loših životnih uvjeta i loših higijenskih standarda. Sanatorij ili lječilište Brestovac prva je mjera u organiziranoj borbi protiv tuberkuloze. U gradnju je bio uključen cijeli grad: zemljište na Medvednici darovao je Miroslav Kulmer, vlasnik Šestina, a sredstva su prikupljena događanjima i lutrijama te prodajom doniranih slika. Gradnju instituta pokrenuo je liječnik Milivoj Dežman, a njegova motivacija za početak gradnje lječilišta bila je ljubav prema Ljerki pl. Ožiljci umiranja u staračkom domu od tuberkuloze³¹. Slika 26 prikazuje kako je nekada izgledao sanatorij.

Slika 26 Sanatorij Brestovac nekad

Izvor: Web stranica Vintage Zagreb, dostupno na: <https://www.vintagezagreb.net/>

Otkad je podignut sanatorij, Ljerka je bila prva i kroz četiri godine redovita pacijentica. Ljetnih bi mjeseci redovito ondje prebivala, sve dok nije preminula 1913. godine na Dežmanovim rukama, koji ju je osobno položio u lijes. Narodna predaja kaže kako i dan danas njezin duh luta bolnicom Brestovac te kako se pogotovo za ljetnih mjeseci u rane jutarnje i kasne večernje sati može čuti njen plač te da se može vidjeti njen duh kako šee prostorijama u svojoj bolničkoj halji u potrazi za lijekom³².

³¹ Web stranica Medvednica.info, dostupno na: <http://www.medvednica.info/2010/10/brestovac.html>

³² Web stranica Blaga i misterije, dostupno na: <https://blagamisterije.com/>

Starački dom zatvoren je 1968. godine zbog promjena u zdravstvenom sustavu i novih medicinskih tretmana za tuberkulozu, a od tada je napušten i u zapuštenom stanju. Zbog brojnih uništenih zgrada i njihovog izgleda u ratnoj zoni, ovo mjesto se često koristi za paintball "ratove" o čemu svjedoče brojne mrlje na zidovima i oko njih.

Slika 27 Sanatorij Brestovac danas

Izvor: Web stranica Medvednica.info, dostupno na: <http://www.medvednica.info/2010/10/brestovac.html>

Iako je objekt sanatorija u lošem stanju kao što je vidljivo na slici 27 i naizgled je nepopravljiv i neiskoristiv upravo ta zapuštenost mu daje taj poseban dojam i stvara podlogu za lakše vjerovanje o njegovoj ukletosti odnosno lakše je vjerovati da baš taj objekt opsjeda duh pokojne Ljerke. Upravo na toj osnovi leži potencijal razvoja ovog sanatorija kao još jedne lokacije mračnog turizma u Republici Hrvatskoj.

U opsegu mračnog turizma ukleta mjesta su slabo zastupljena, ali se može povući paralela sa ranije spomenutom Transilvanijom za koju se vjeruje da nastanjuje nadnaravno biće odnosno jedan veoma poznati vampir. S obzirom da duhovi spadaju u kategoriju nadnaravnih bića isto kao i vampiri također se može pretpostaviti da oni koji posjećuju lokacije povezane sa vampirima i drugim nadnaravnim bićima također bi posjetili i sanatorij Brestovac zbog njegove utemeljene legende. Sve što je potrebno kako bi se sanatorij razvio kao destinacija mračnog turizma je malo marketinških aktivnosti, malo organiziranih tura i puno puno mašte.

6. Potencijal mračnog turizma u Europi

Kao što je već spomenuto Europa sama po sebi nudi bezbroj razvijenih i promoviranih lokacija mračnog turizma, ali tu i tamo i dalje je moguće naići na mjesta koja su se provukla ispod radara pa čak i onih najentuzijastičnijih posjetitelja u mračnom turizmu. Potencijal razvoja mračnog turizma u Europi bit će prikazan kroz 3 primjera, a to su: Kapucinska kriptu u Brnu, kapela kostiju u Evori i otoko Poveglia u Italiji.

6.1. Kapucinska kriptu u Brnu

Kapucinska kriptu u Brnu pogrebna je prostorija uglavnom za fratre Kapucine. Kriptu je osnovana sredinom 17. stoljeća u podrumu kapucinskog samostana u povijesnoj jezgri Brna.[1] Tijela ljudi koji su tamo pokopani pretvorila su se u mumije zbog geološkog sastava tla i sustava provjetravanja. U blizini ulaza u kriptu počiva tijelo i relikvije svete Klementine, starorimske plemkinje. Pod zavjetom siromaštva, fratri Kapucini vjerovali su da su lijesovi luksuz. Mumije se danas smatraju turističkom atrakcijom, ali su korisne i za znanstvena istraživanja³³.

Slika 28 Mumije u kapucinskoj kripti

Izvor: Web stranica Atlas Obscura, dostupno na: <https://www.atlasobscura.com/places/czechs-capuchin-crypt>

Slika 28 prikazuje unutrašnjost kriptu u Brnu.

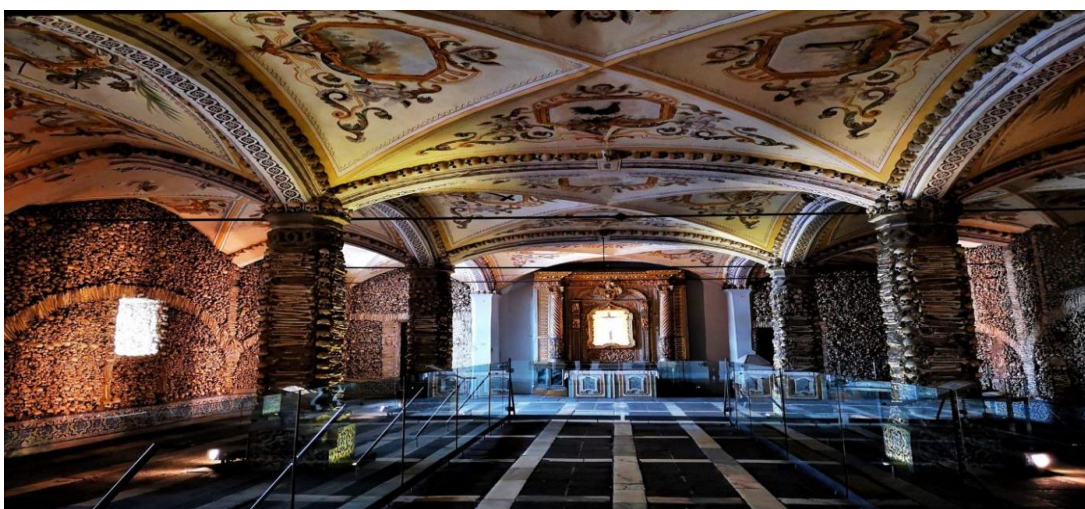
³³ Web stranica Atlas Obscura

Uzevši u obzir povijesnu važnost rimokatoličkog crkvenog reda franjevac Kapucina koji su i dan danas još uvijek prisutni i aktivni ova kriptu u Brnu ima velikog potencijala da postane jedna od destinacija mračnog turizma u Europi. Kako bi se kriptu prepoznala kao lokalitet mračnog turizma nije potrebno mnogo truda i napora, potrebno je samo prikupiti i sažeti informacije o načinu života fratara čija su tijela ovdje sačuvana te kroz tu informativnu namjeru privući turiste te ih tako potaknuti da posjete kapucinsku kriptu u Brnu. U kombinaciji sa ostalim lokalitetima mračnog turizma u gradu Brno poput „Brnskog zmaja“ koji je godinama terorizirao stanovnike te druge najveće kosturnice u Europi može se organizirati i svojevrsn turističko putovanje na lokacije mračnog turizma u gradu Brno. S obzirom da se sam grad Brno nalazi u blizini granice sa Austrijom i Slovačkom to otvara mogućnost privlačenja turista iz tih zemalja, a zbog svoje dobre prometne povezanosti kasnije i iz ostalih zemalja na području Europe.

6.2. Kapela od kostiju u Évori

Kapela kostiju ili Capela dos Ossos u Évori dio je veće crkve sv. Franje koju su sagradili franjevci krajem 16. stoljeća. Kao i nekoliko sličnih crkava kosturnica, i ova je izgrađena zbog problema s prevelikim brojem groblja, međutim, umjesto da kosti stave iza zatvorenih vrata, redovnici su ih odlučili iskoristiti za "uređenje" crkve. Mislili su da će to pružiti Évori, grad poznat po svom bogatstvu ranih 1600-ih, korisno mjesto za razmišljanje o prolaznoj prirodi materijalnih stvari. S oko 5000 leševa crkva izgleda užasno. Na zidu vise dva suha leša, od kojih je jedno dijete, što pruža posebno jezivu scenu. Među kostima, u malom bijelom lijesu sa strane oltara, nalaze se kosti trojice redovnika franjevac koji su utemeljili crkvu u 13. stoljeću³⁴.

Slika 29 Unutrašnjost kapele kostiju

Izvor: Web stranica Pixelizam.com, dostupno na: <http://pixelizam.com/jeziva-kapela-od-kostiju-capela-dos-ossos/>

³⁴ Web stranica Pixelizam.com

Na slici 29 moguće je vidjeti maleni dio unutrašnjosti kapele ukrašene kostima mnogobrojnih leševa.

Kako bi se Capela dos Ossos u Evori razvila i dalje kao turistička destinacija mračnog turizma u Europi nije potrebno puno. Infrastruktura već postoji, dosta je poznata među turistima i posjetiteljima te svakako ima bogatu povijest i zanimljivu priču.

Jedino što joj nedostaje je porast posjećenosti, prema prikupljenim podacima regiju Alentejo na čijem se području nalazi grad Evora 2020. godine posjetilo je samo 160 000 turista, a na temelju tih podataka ne možemo zaključiti da sam grad te ujedno i kapelu od kostiju posjećuje velik broj turista³⁵.

Kako bi se ta situacija popravila odnosno kako bi među mračnim turistima Evora i njena Capela dos Ossos postala zamijećena potrebno je unaprijediti marketinške aktivnosti usmjerene posjetiteljima u mračnom turizmu što se može ostvariti promoviranjem na društvenim mrežama, pisanjem članaka na raznoranim portalima koje posjećuju entuzijasti mračnog turizma poput portala Dark Tourists te putem objavljivanja članaka u časopisima i magazinima mračnog turizma poput magazina Dark tourism guide. Nakon poduzimanja navedenih akcija i radnji te povezivanja kapele od kostiju sa sličnim atrakcijama mračnog turizma poput prije analiziranih pariških katakombi, Capela dos Ossos bila bi na dobrom putu da postane još jedna lokacija ili destinacija mračnog turizma u Europi.

6.3. Otok Poveglia u Italiji

Poveglia je mali otok u Venecijanskoj laguni, između Lide i Venecije. Već desetljećima privlači pažnju lovaca na duhove i slične paranormalne pojave, a zanimljiva je i onima koje zanimaju zapuštena područja svijeta. Poveglia je nekoć bila dom za više od 160.000 kugom zaraženih ljudi koji su ostavljeni i osuđeni na smrt na izoliranom otoku. Dugo se koristio kao zona isključenja, toliko da su se pojavile brojne glasine da više od 50% otočkog tla čine ljudski ostaci – što je nedavno potvrđeno. Postoje mnoge glasine da su tamo na pacijentima rađeni pokusi s lobotomijom. Liječnika koji je izveo operacije navodno su kasnije proganjali duhovi njegovih pacijenata koji su uništavali živote, a zapisi pokazuju kako je počinio samoubojstvo skočivši s bolničkog tornja. Bolnica je konačno zatvorena 1968. godine, a otok je potpuno napušten³⁶. Slika 30 prikazuje smještaj i izgled otoka Poveglia.

³⁵ Web stranica Statista; Portugal

³⁶ Web stranica Express 24 sata

Slika 30 Otok Poveglia

Izvor: Web stranica Luxe Adventure Traveler, dostupno na: <https://luxeadventuretraveler.com/poveglia-italy/>

Otok je danas zatvoren za posjetitelje i jako teško je steći dozvolu za posjet ovome otoku te je čak ilegalno posjetiti ga bez potrebne papirologije. Upravo u toj činjenici leži najveći potencijal razvoja ove destinacije kao lokaliteta mračnog turizma u Europi. S obzirom na to da ovaj otok ima dvostruku dimenziju mračnog turizma on je i više nego savršen za sve entuzijaste mračnog turizma. Prva dimenzija je njegova povijest odnosno činjenica da je služio kao područje izolacije za sve zaražene kugom koji su ostavljeni na smrt u velikim bolovima što ga čini mjestom velike tragedije i brojnih smrti. Druga dimenzija je njegov nadnaravni element odnosno vjerovanje kako otok opsjedaju nemirne duše umrlih osoba koje su navele lječnika na samoubojstvo i za koje se vjeruje da ih je još moguće vidjeti kako lutaju otokom u potrazi za životom i spasenjem.

Kada bi se razvio interes većeg broja turista za posjetom otoku, što je realno za očekivati kada se u obzir uzme činjenica da sličan otok odnosno Spinalongu godišnje posjećuje oko 400 000 posjetitelja, otok Poveglia bila bi prava atrakcija mračnog turizma koja bi rezultirala velikim interesom i još većim prihodom. Iako je otok zatvoren za posjetitelje 2014. godine Talijanska vlada nudila je koncesiju nad otokom u trajanju od 90 godina što bi za pravog investitora bio pravi potez u ostvarivanju potencijala razvoja otoka Poveglie kao destinacije mračnog turizma u Europi.

7. Zaključak

Iako na prvi spomen riječi odnosno izraza mračni turizam um odluta u nekim nepoznatim i zabranjenim smjerovima, kroz analizu ponude i potencijala razvoja mračnog turizma koja je prikazana u ovom završnom radu zapravo dolazimo do zaključka kako mračni turizam ne predstavlja ništa loše, zabranjeno ili nedopušteno, već zapravo dolazimo do spoznaje kako mračni turizam danas ima jednu važnu informativnu ulogu te se može koristiti i u svrhu odavanja počasti i priznanja te očuvanju sjećanja na žrtve kada se radi o mračnom turizmu na mjestima velikih tragedija i pogiblja.

Kroz analizu ponude mračnog turizma Republike Hrvatske na primjerima Vukovara, Jasenovca, Golog otoka, odabranih muzeja i dvoraca vidimo kako je mračni turizam dosta popularan pogotovo kada su u pitanju muzeji kod kojih je broj posjetitelja oko 100 000 na godišnjoj bazi na temelju analiziranih muzeja te kada su u pitanju analizirani dvorci kod kojih je skupna brojka oko 170 000 posjetitelja godišnje. Iz navedenih podataka možemo zaključiti kako je ponuda mračnog turizma kvalitetna, raznovrsna i posjetiteljima zanimljiva. Kada se radi o potencijalu razvoja mračnog turizma u Republici Hrvatskoj dolazimo do zaključka kako je Hrvatska zemlja sa mnogo legendi, priča, bajki i mitova koji su izvrsna podloga za daljnji razvoj mračnog turizma. Na primjerima naselja Kringa, dvorca Kerestinec i sanatorija Brestovac vidljiva je raznolikost mogućnosti razvoja mračnog turizma na području Republike Hrvatske kroz koje je vidljiva i ta višedimenzionalnost samog mračnog turizma.

Kroz analizu ponude mračnog turizma u Europi na primjerima Auschwitz, Černobila, Transilvanije, pariških katakombi i Spinalonge također dolazimo do zaključka kako je mračni turizam popularan i da se on može shvaćati kao samostalan razlog za putovanje. Najbolji pokazatelj popularnosti i uspješnosti su brojke pa tako iz podatka da Auschwitz godišnje posjeti oko 2,3 milijuna posjetitelja te da područje transilvanije odnosno dvorac Bran pojeti preko 800 000 posjetitelja možemo zaključiti kako je mračni turizam jedna jaka i profitabilna vrsta turizma koja će u budućnosti sve više i više rasti i razvijati se. Potencijal razvoja mračnog turizma u Europi prikazan je kroz primjere kapucinske kripe u Brnu, kapele od kostiju u Evori i otoka Poveglia u Italiji te na temelju tih primjera možemo konstatirati kako je Europa zlatni rudnik kada su u pitanju destinacije mračnog turizma te kako iako je mračni turizam relativno dobro razvijen na području Europe još uvijek postoji velik broj lokacija koje imaju velik potencijal postati jednako ili više popularne kao i već razvijene lokacije mračnog turizma.

8. Popis literature

Knjige, publikacije i stručni članci:

1. Biran, A., Poria, Y., Oren, G. (2011). Sought experiences at (dark) heritage sites. *Annals of Tourism Research*
2. Blom, T. (2000.): **Morbid tourism - a postmodern market niche with an example from Althorp**. Norsk Geografisk Tidsskrift-norwegian Journal of Geography, Oslo
3. Brajčić, S. (2012.): **Goli otok: Od pakla do opasnog turizma**, Glas Slavonije, dostupno na: <http://www.glas-slavonije.hr/175908/11/Goli-otok-Od-pakla-do-opasnog-turizma>
4. Hovi, T. (2014.): **The use of history in Dracula Tourism in Romania**, Folklore: Electronic Journal of Folklore
5. Kesar, O., Tomas, P. (2014.): **Obilježja i dosezi razvoja memorijalnog turizma u Hrvatskoj**, Liburna, vol.3, no. 1, Zadar
6. Kesar, O. (2021.): **Mračni turizam**. Nastavni materijal na kolegiju Specifični oblici turizma
7. Lennon, J., Foley, M. (2000.): **Mračni turizam: Atrakcija smrti i katastrofa**, Continuum, London i New York
8. Liberati A. M. (2000.): **Drevni Rim: Povijest civilizacije koja je vladala svijetom**, Mozaik knjiga, Zagreb
9. Light, D. (2007.): **Dracula tourism in Romania Cultural identity and the state**. Liverpool Hope University, UK
10. Mataušić, N. (2000.): **O koncentracijom logoru Jasenovac**. *Informatica museologica*, 31 (1-2), 108-112. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/142976>
11. Nelson, D. A. (2010.): **Perspectives on Modern World History: Chernobyl**, Greenhaven Press, Farmington Hills
12. Patrichi, I. C. (2013.): **Dark tourism – A niche segment for the romanian tourism**, *Romanian Economic and Business Review*
13. Rabotić, B. (2013.): **Selektivni oblici turizma**, Visoka turistička škola, Beograd
14. Rojek, C. (1993.): **Ways of Escape: Modern Transformations in Leisure and Travel**, London
15. Seaton, A. (1996.): **Guided by the Dark: From Thanatopsis to Thanatourism**, *International Journal of Heritage Studies*
16. Steinbacher, S. (2004.) : **Auschwitz - A history**, Penguin books, London
17. Stone, P.R. (2006.): **A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions**. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, Preston, UK
18. Stone, P.R. (2009.): **The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism**, Bristol
19. Šuligoj, M. (2016.): **Memories of war and warfare tourism in Croatia**. *Annales-Anali za Istrske in Mediteranske Studije-Series Historia et Sociologia*

Web stranice i baze podataka:

20. Web stranica Atlas Obscura, dostupno na:
<https://www.atlasobscura.com/places/czechs-capuchin-crypt>
21. Web stranica Auschwitz, dostupno na: <http://www.auschwitz.org/punishments-and-executions/executions/>
22. Web stranica BBC, dostupno na: <https://www.bbc.com/future/article/20190725-will-we-ever-know-chernobyls-true-death-toll>
23. Web stranica Blaga i misterije, dostupno na: <https://blagamisterije.com/>
24. Web stranica Dnevno.hr, dostupno na: <https://www.dnevno.hr/vijesti/mracna-proslost-krvavog-dvorca/>
25. Web stranica Državnog zavoda za statistiku, dostupno na: <https://dzs.gov.hr/>
26. Web stranica Dvorac Trakošćan, dostupno na: <https://trakoscan.hr/>
27. Web stranica Enciklopedija.hr – Goli otok, dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22573>
28. Web stranica Enciklopedija.hr – Transilvanija, dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx>
29. Web stranica Express 24 sata, dostupno na: <https://express.24sata.hr/life/otok-strave-na-jadraniu-bolesni-su-tu-sami-cekali-smrt-7935>
30. Web stranica Grada Vukovara: <https://www.vukovar.hr/grad-vukovar-3/vukovarski-dani-rata>
31. Web stranica Jure Grando, dostupno na: <http://juregrando.com/>
32. Web stranica JUSP Jasenovac, dostupno na: <https://www.jusp-jasenovac.hr/>
33. izvješće o radu Turističkog ureda Turističke zajednice grada Vukovara, dostupno na: <http://turizamvukovar.hr>
34. Web stranica Les Catacombes de Paris, dostupno na:
<https://www.catacombes.paris.fr/en/history>
35. Web stranica Luxe Adventure Traveler, dostupno na:
<https://luxeadventuretraveler.com/poveglia-italy/>
36. Web stranica Lokalni.hr, dostupno na: <https://lokalni.vecernji.hr/zupanije/cetiri-lokacije-gradskog-muzeja-u-2019-godini-obisao-cak-64-921-posjetitelj-19058>
37. Web stranica MCD-a, dostupno na: <https://mdc.hr/>
38. Web stranica Medvednica.info, dostupno na:
<http://www.medvednica.info/2010/10/brestovac.html>
39. Web stranica Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar, dostupno na:
<https://www.mcdrvu.hr/o-nama/o-ustanovi/>
40. Web stranica Muzej Domovinskog rata Karlovac, dostupno na:
<https://mgk.hr/muzej-domovinskog-rata/>
41. Web stranica Nacionalne memorijalne bolnice Vukovar, dostupno na:
<http://www.ob-vukovar.hr/povijest.htm>
42. Web stranica Nacionalne memorijalne bolnice Vukovar; foto album, dostupno na
<http://www.ob-vukovar.hr/foto-album.htm>
43. Web stranica Punkufer.hr, dostupno na:
<https://punkufer.dnevnik.hr/clanak/spinaloga.html>
44. Web stranica Romania insider.com, dostupno na: <https://www.romania-insider.com/bran-castle-visitor-2017>

45. Web stranica Statista; Černobil, dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/tourists-in-chernobyl-exclusion-zone/>
46. Web stranica Statista; Portugal, dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/1155142/international-tourists-portugal-by-destination/>
47. Web stranica The Tour Guy, dostupno na: <https://thetourguy.com/travel-blog/france/paris/catacombs/top-things-to-see-at-the-paris-catacombs/>
48. Web stranica Tortureum, dostupno na: <https://tortureum.com/?lang=hr>
49. Web stranica Travelista.hr, dostupno na: <https://www.travelista.hr/legenda-dvorca-trakoscan/>
50. Web stranica TZ grada Vukovara, dostupno na: <https://turizamvukovar.hr/>
51. Web stranica TZ varaždinske županije, dostupno na: <https://www.turizam-vzz.hr/istrazite/legende/86-pa-gdje-je-taj-trakoscanski-zmaj>
52. Web stranica TZ Sveta Nedjelja, dostupno na: <https://www.svetanedelja.hr/dvorac-erdody-kerestinec-po65>
53. Web stranica TZ Središnja Istra; statistika, dostupno na <https://www.central-istria.com/hr/statistika>
54. Web stranica Večernjeg lista, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/vukovarski-turizam-u-2022-godinu-usao-sa-kvalitetnim-rezultatima-1554020>
55. Web stranica Veliki tabor, dostupno na: <https://www.veliki-tabor.hr/o-muzeju/pregled/povijest>
56. Web stranica Voyager en Photos, dostupno na: <https://voyagerenphotos.com/2018/03/visite-catacombes-paris/>
57. Web stranica Vintage Zagreb, dostupno na: <https://www.vintagezagreb.net/>
58. Web stranica Zagorje international, dostupno na: <https://www.zagorje-international.hr/2021/01/31/>

9. Popis tablica, grafova i slika

Popis tablica:

Tablica 1 pregled žrtava prema narodnosti i spolu	17
---	----

Popis grafova:

Graf 1 Broj posjetitelja JUSP Jasenovac	18
Graf 2 Posjetitelji općine Lopar	20
Graf 3 Broj posjetitelja Memorijalnog centra Domovinskog rata Vukovar.....	23
Graf 4 Broj posjetitelja u dvorcu Trakošćan	28
Graf 5 Odnos broja posjetitelja 2019. i 2020. godine	31
Graf 6 Broj posjetitelja zone eksplozije	33

Popis slika:

Slika 1 Nijanse mračnog turizma	3
Slika 2 Sprovod JFK-a.....	4
Slika 3 Mauzolej Ho Chi Minh	5
Slika 4 Spektar mračnog turizma	7
Slika 5 Spomenik i mramorni križevi.....	11
Slika 6 Unutrašnjost spomen doma Ovčara.....	12
Slika 7 Vukovarska bolnica tijekom opsade	13
Slika 8 Vukovarski vodotoranj nakon rata	14
Slika 9 Ulaz u logor Jasenovac.....	15
Slika 10 Sustav logora Jasenovac	16
Slika 11 Zatvorske zgrade na prostoru nekadašnjeg logora	19
Slika 12 Muzej Domovinskog rata Karlovac	21
Slika 13 Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar	22
Slika 14 Sprave za mučenje.....	24
Slika 15 Dvorac Veliki Tabor.....	26
Slika 16 Litografija dvorca Trakošćan, 19.st.....	27
Slika 17 Mapa dvoraca na području Europe.....	29
Slika 18 Plan logora Auschwitz	30
Slika 19 Područje obuhvaćeno radijacijom	32
Slika 20 Prostor Transilvanije	34
Slika 21 Otok Spinalonga	36
Slika 22 Unutrašnjost Pariških katakombi	37
Slika 23 Muzej Jure Grando	40
Slika 24 Dvorac Kerestinec	41
Slika 25 Freska u dvorcu Kerestinec	42
Slika 26 Sanatorij Brestovac nekad.....	43
Slika 27 Sanatorij Brestovac danas	44
Slika 28 Mumije u kapucinskoj kripti	45
Slika 29 Unutrašnjost kapele kostiju	46
Slika 30 Otok Poveglia.....	48